

Заснаваная ў 1906. Адноўленая ў 1991. Выходзіць у пятніцы

Стаўкі зробленыя

Што чакае Беларусь пасля выбараў у Расеі?

старонка 5

Паганская энцыклапедыя,

Джэймс Бонд, Салман Рушдзі, Новы Запавет у перакладзе айца Чарняўскага.

старонка 13

Андрэй Хадановіч

Мае вершы як лісты шчасся.

старонка 2

Невядомая БНР

Габрэі ў БНР: нарцы Сяргея Шупы.

старонка 14

ТБМ адстаяла Румянцава

Таварства беларускае мовы дамаглося ад уладаў працягу дамовы на арэнду памяшкання на Румянцава, 13. Адказ на ліст кіраўніцтва ТБМ да ўрала Латышава прыйшоў зь Менскага гарадскога цэнтру нерухомай маёмасці. Праўда, мова-абаронцы прасілі пра бестэрміновую арэнду, а яе працягнулі толькі на год.

Красоўская ў Кангрэсе

Ірына Красоўская выступіла ў Камітэце міжнародных адносін Палаты прадстаўнікоў ЗША. Там адбыліся адкрытыя слуханні «Правы чалавека ў сьвечце».

«Гарызонт» у плюсе

У студзені—лютым «Гарызонт», за кошт росту паставак у Расею і Украіну, павялічыў экс-парт на 45% у параўнанні з аналягічным леташнім прэыядам. За два месяцы выпушчана 80 тыс. тэлевізараў.

Васілевіч пра трэці тэрмін

Старшыня Канстытуцыйнага суду Рыгор Васілевіч «ня бачыць перашкодаў» для змены канстытуцыйнай нормы, якая забараняе адной асобе займаць пасаду прэзыдэнта больш за два тэрміны. Але — толькі праз рэфэрэндум. Гэта ён сказаў на прэс-канфэрэнцыі з нагоды Дня Канстытуцыі. Паводле сацыялягічных дасьледаваньняў НІСЭПД, большасьць беларусаў выказваюцца супраць трэцяга тэрміну.

Дацкія зьнішчальнікі на беларускай мяжы

Данія з 1 красавіка разьмесьціць у Літве, што ўступае ў НАТО, чатыры шматэтажавыя зьнішчальнікі F-16. Фармальна рашэньне пра дысьлякацыю авіягрупы мае быць прынята ў чацьвер на паседжаньні камітэту па замежных справах парлямэнту Даніі. Краіны Прыбалтыкі, што ўвайшлі ў Паўночнаатлянтычны альянс, ня маюць у складзе сваіх ВПС сучасных зьнішчальнікаў. Разам з самалётамі 31 сакавіка ў Літву прыбудуць перасоўная радарная ўстаноўка і сотня чалавек лётнага ды тэхнічнага персаналу.

Сустрэча ў Кракаве

У Кракаве ў сэрду пры зачыненых дзьвярах адбылася другая сустрэча сакратароў Радаў бясьпэкі Беларусі, Польшчы, Украіны і Расеі. Удзельнікі абмеркавалі праблемы бясьпэкі ў кантэксьце пашырэння НАТО і ЭЗ, узаемадзеяньне ў барацьбе з тэрарызмам, злачыннасьцю і нелегальнай міграцыяй. Вырашана правесці супольныя антытэрарыстычныя вучэньні.

СМ; БелаПАН

Прэзыдэнталізм ці парлямэнтарызм?

Тэма нумару.
Старонкі 6—9.

«Наша Ніва» і «Arche» ў Астраўцы

На спатканьне з чытачамі самага блізкага да Балтыйскага мора раёну нашай краіны выправіцца рэдактар часопісу «Arche» Валер Булгакаў, рэдактар «Нашай Нівы» Андрэй Дынько, палітоляг Віталь Сіліцкі, паэт Андрэй Хадановіч. Сустрэча адбудзецца 14 сакавіка, у нядзелю, у раённай бібліятэцы аб 11-й. Гаворка пойдзе пра ўсё, што хвалюе і набалела.

Тыдзень без чужога слова

«Наша Ніва» — незалежная крыніца інфармацыі і грунтоўны аналітык беларускага і міжнароднага жыцьця. «Наша Ніва» — гэта 16 старонак без чужога слова штотыдзень. Дык падпісайся! Газэта была заснаваная ў 1906 годзе, адноўленая ў 1991 годзе. Пасьля аднаўленьня выходзіць ужо 13 гадоў. Падпісны індэкс 63125. Падпіску прымаюць на любой пошце, а ў Менску — і на шапікі «Белсаюздруку» ды ў прыватным агенстве «Эй Бі ПрэсСэрвіс». Цана на месяц — 2580 рублёў на поштах або 1800 рублёў на шапікі «Белсаюздруку». Падпіска на другі квартал прымаецца да 19 сакавіка.

Сасім назусім

Рэпартаж з Баранавіч

Мікіта Сасім. Нарадзіўся ў Баранавічах. Вучыўся ў школе №5. Пасьля 6-й класы пайшоў у Суворавскую вучэльню, пасьля 9-й сышоў зь в. Працаваў. Узімку 2002 году абараняў Курпаты на вахце. Паўгоду правучыўся ў Беларускамі ліцэі. Нежанаты. 19-гадовы. Жыве з маці. Студэнт спецыяльнасьці «эканоміка і кіраваньне прадпрыемствам» Баранавіцкага каледжу лёгкай прамысловасьці, другі курс. Баятаваўся ў дэпутаты — самы малады ў горадзе кандыдат — не прайшоў, сабраў 12% галасоў. Быў кіраўніком суполкі БРСМ. Размаўляе па-беларуску прынцыпова. Крывадушша афіцыйна «задрала» — перайшоў у «Зубр». Ня проста перайшоў, а загітаваў з сабою 65 сваіх калег і каліяжанак. У дадзены момант сядзіць «суткі». Затрыманы ў аўторак у родным каледжу за расклеюку ўлётак. Разам зь ім пасадзілі ягонх сябра і сяброўку.

Маці сына падтрымлівае: Сьвятлана Сасім сама варыць «зубрам» клеійстэр для ўлётак. Лістоўкі «Зубра» ў Баранавічах скрозь, дзе не напісаных графіці. Дзейнічаюць ня толькі баранавіцкія: соды зьехаліся «зламысьнікі» з Слоніму, Ляхавіч, Менску на чале з няўрымсьлівым вэтэранам (у свае 25 гадоў) арганізацыі Яўгенам Афнагелем, адным з агульнанацыянальных каардынатараў «Зубра». Таго самага «Зубра», якому «Наша Ніва» ў 2001 годзе прарочыла зьнікненьне. І памылілася: ён захавався. І ня проста ўтрымаўся, а перарадзіўся

пад напорам энтузіястаў кішталту Афнагеля ў новую якасьць.

Такога Баранавіч ня бачылі ад 1946 году, калі ў Баранавіцкім пэйдэстытуце распраўляліся з «Чайкай». Пры Польшчы адбыліся ў горадзе выступы працоўных. Гучныя акцыі супраціву сталіншчыне зьдзяйсняла моладзь. «Чайку» энквалдысты вынішчалі з асаблівай стараннасьцю. Цяперашні выпадак ня меў жахлівых наступстваў для янакоў. Ды ўвогуле, лічы, ніякіх.

Працяг на старонцы 3.

ТЫДЗЕНЬ НАШАГА ЖЫЦЦЯ

Дзень Канстытуцыі

15 сакавіка спаўняецца дзесяць гадоў Канстытуцыі Беларусі. Яна была прынятая на паседжанні Вяроўнага Савету 12-га склікання ў 1994 г., а ўжо праз два з паловай гады, на рэфэрэндуме 1996 г., у яе былі ўнесеныя істотныя змены, у выніку чаго Беларусь ператварылася ў моцнапраэзідэнцкую рэспубліку. Дарэчы, на той самы рэфэрэндум фракцыя камуністаў і аграрыяў прапанавалі альтэрнатыўны пакет зменаў у Асноўны закон, паводле якіх пасада прэзідэнта ўвогуле скасоўвалася. Сёння такое сабе цяжка ўявіць — зашмат зьвязана за дзесяць гадоў з дзейнасцю прэзідэнта. Тым ня менш, дзесяцігодзьдзе Канстытуцыі — нагода зноў прааналізаваць перавагі йхібы цяперашняй мадэлі і прыгледзецца да альтэрнатываў. Якая ўсё ж форма дзяржаўнага ладу — прэзідэнцкая ці парламэнцкая рэспубліка — больш пасуе Беларусі? Пра гэта разважаюць палітоляг Алесь Батура і юрыст Міхал Пліска (старонка 8—9).

У нядаўню Расея абірае прэзідэнта на выбарах бяз выбару (старонка 5). Моцнапраэзідэнцкая мадэль адна на ўсёй постсавецкай прасторы. Па-іншаму толькі ў Малдове ды Прыбалтыцы. І, пры рознасці эканамічных і культурных мадэляў, менавіта ў гэтых краінах захоўваецца найвышэйшая ступень дэмакратыі. Праблемы абмяркоўваюцца на літоўскім прыкладзе — іммічэнт Пакаса, прапанова Адамкуса аб скасаванні пасады прэзідэнта — Сяргеем Дубаўном і Тацянай Поклад (старонка 6). З гэтых матэрыялаў складаецца тэма нумару.

Барыс Тумар

За незалежную Беларусь — разам!

Такі слоган сёлетняга Дня Волі

Усебеларускі аргкамітэт на святкаванні 86-х угодкаў БНР абмеркаваў праграму святочных мерапрыемстваў.

У Менску 21 сакавіка ў сядзібе БНФ адчыніцца выстава твораў Івонкі Сурвіллы і Ілоны Бардулінай. На 23 сакавіка плянуецца канцэрт гістарычнай музыкі «Легенды Вялікага Княства».

Уласна 25 сакавіка а 17-й святочныя гуляныя распачынаюцца на плошчы Свабоды ў Рагушы. Іх удзельнікі спускацца да помніка Янку Купалу, дзе ўскладуць кветкі, пасля чаго ў Доме вяртанай адбудзецца святочны канцэрт, а ў Доме літаратара — вечарына.

СМ; БелаПАН

Краўчанка ў памяць Арсеньневай

На замову былога міністра замежных справаў Пятра Краўчанкі вядомы скульптар Алесь Шатэрнік (на фота) адліў у бронзе мэмарыяльную шыльдзу ў гонар Наталлі Арсеньневай. Шыльдза будзе прымацаваная на будынку Беларускай гімназіі ў Вільні, дзе вучылася пэзтка. Арсеньнева паказаная ў нацыянальным строі, каля яе — шпак на галіначы вярбы. А.Шатэрнік кажа, што тэкст надпісу на шыльдзе яшчэ абмяркоўваецца. Дата адкрыцця будзе ўзгадняцца з фундатарам — Пятром Краўчанкам.

Аркадзь Шанскі

Міны: сёмы ў сьвеце арсенал зьнішчаецца

Упершыню ад моманту ўстаўлення ў сілу Атаўскай канвэнцыі ў Беларусі зладжанае зьнішчэньне 80 супрацьяхотных мінаў (СІМ). Іх падарвалі ля вёскі Шчыткавічы на Случчыне. Беларусь мае сёмы па велічыні арсенал гэтага добра ў сьвеце: каля 4,3 млн СІМ ляжыць на складах. Зь іх 4 млн маюць быць ліквідаваныя паводле канвэнцыі.

У 2004 г. плянуецца ліквідацыя 400 тыс. тратылавых мінаў. Частку вывезуць у Данецк, дзе ёсьць магутнасьці для ліквідацыі. Падрываць астатнія будуць на адным з палігонаў Гомельшчыны.

А ў 2005 г. пачнецца ліквідацыя вадкасных супрацьяхотных фугасных мінаў. Адмысловыя натаўскія ўстаноўкі павандруюць па краіне: у Рэчыцы знаходзіцца складзішчына мінаў, якія раскідаюцца на зямельных сродках, у Добрушы — міны для сыстэмаў зашпавага агню, у Гарадку на Віцебшчыне — міны, якія раскідаюцца авіясродкамі. 25% выдаткаў ліквідацыі беларускі арсенал узяць на сябе Канада.

Асоба шкоўскай нацыянальнасьці

Генадзь Лаўранкоў, новы шэф Кіраўніцтва справаў прэзідэнта, — чарговы зямляк прэзідэнта. Магілёўскія прозьвішчы на — коў не пераводзіцца ў апарце. Калі А.Лукашэнка быў старшынём калгасу, Г.Лаўранкоў узначалваў эканамічны аддзел райвыканкаму. Новы кіраўнік «закрывага акцыянара таварыства» прэзідэнтуры, як чакаецца, ня схільны гуляць самастойную палітычную ролю і будзе ў найвышэйшай ступені «чалавек прэзідэнта».

Сумару нясуна

Канстанцін Сумар, чалавек з нуднаватым тварам ідэальнага падатковага інспектара, прызначаны старшынём Берасьцейскага аблвыканкаму. К.Сумар узначалваў Берасьцейскі райкам КПСС перад канцом Саюзу і быў дэпутатам Вяроўнага Савету ад тамтэшняга акругі. Пасля 1994 г. ён ператварыўся ў характэрнага лукашэнкаўскага ўрадоўца, які прайшоў праз розныя пасады ў органах кіраванья і кантролю.

Лёс былога старшыні **Васіля Даўгалёва** няясны. В.Даўгалёў, якога на Берасьцейшчыне называлі «губэрнатарам Даламае» вылучаўся неабякай бізнэс-хаткай, а таксама фінансавымі сувязямі з рознымі маскоўскімі бізнэс-структурамі. «Савушкіну прадукт» і «Белавеская прадуктовая кампанія» — два найбольш вядомыя. Ці адстаўка яго — гэта апала ці павышэньне, можна будзе зразумець толькі па важнасьці новага прызначэньня.

Мікола Бугай

Андрэй Хадановіч: Мае вершы як лісты шчасьця

«Для мяне сьмецьця не існуе. У мяне пытаюць, ці шаную я клясыкаў, ці здзекуюся зь іх. Найперш шаную, а толькі потым сьмяюся. Хто ж вінаваты, што мая пэрсанальная дошка пашаны часам так нагадвае карыкатуру?» Карэспандэнт «НН» гутарыць з аўтарам «Лістоў з-пад коўдры».

«НН»: Чаму «Лісты з-пад коўдры»? Ці добры гэта густ — перадражняваць Каліноўскага?

Андрэй Хадановіч: Гэты назоў узнік, калі рыхтаваўся ўкраінскі пераклад гэтага зборніка. Ён выйшаў раней за беларускі. Яму бракавала глябальнай «фішкі», і тады ўзьнік гэты назоў. Гэтая адысыя да Каліноўскага прамаўляе пра новую генэрацыю твораў, якія гавораць не ад нейкага зьбіральнага «мы» (народ, нацыя, рух, адраджэньні і да т.п.), а ад сабе саміх. Якія ня сеюць разумнага, добрага, вечнага, бо з гэтым лепш спраўляюцца сьвятары, навукоўцы, дыктары БТ... Гэта голас цалкам прыватнага чалавека, які ня вучыць жыць, бо сам ня ведае, як гэта робіцца. Вядома, кожным тэкстам аўтар спрабуе адказаць на глябальныя пытаньні, але гэты ад-

каз слушны толькі ў пэўны момант, а абсалютных слушнасьцяў, здаецца мне, не бывае.

Ліст з-пад коўдры, як мэтафара пазэі, — гэта такі сабе ліст шчасьця, які ты атрымаваеш, перапісваеш, рассылаеш па дваццаці адрасох, і будзе табе велькае шчасьце! Нармалёвы культуртэрэгер мусіць рассылаць такія лісты шчасьця (натуральна, нікога не абіяжарваючы перапісваньнем). Цяпер кампутары, і ня трэба нічога перапісваць. Задача і прыемнасьць — ствараць і пашыраць. Ня толькі ж гербалайфу памнажацца! Можна памнажаць усё тое раласнае, крэатыўнае і на сёньня экзатычнае, што робіць чалавека чалавекам, а пасля ўжо беларусам, інтэлектуалам, паэтам, паштаром шчасьця.

Працяг на старонцы 12.

Кантракт — гэта пастка

Адмаўляюцца ад яго падпісаньня, заклікае Леанід Гаравы, дэпутат Гародзькага райсавету

Імкліва набліжаецца гадзіна «Х» для працаўнікоў дзяржаўных арганізацый — 1 чэрвеня. Менавіта да гэтага часу павінен завершыцца масавы перавод бюджэткаў і працаўнікоў дзяржпрадпрыемстваў на кантрактную сыстэму. Улады робяць усё патрэбнае, каб у той момант захлопнулася пастка над працоўнымі.

Працоўнае заканадаўства і органы, якія павіны сачыць за яго выкананьнем, цяпер адпачываюць. Між тым, выканаўца ўлада ціха і мэтадычна робіць сваю справу — паведамляе працаўнікам аб неабходнасьці заключыць кантракты і ў мясячні тэрмін іх падпісаць. Масавая сьведомасьць млява рэагуе на зьнішчэньне свабоды ў выбары працы, на тое, што ўсё грамадзтва трапіла ў залежнасьць ад дзяржаўнай бюракратыі. У Беларусі сёньня — як у той нямецкай прыпавесці, калі думалі, што рэпрэсуюць габрэяў, камуністаў, суседзяў і спынацца, але не рэпрэсуюць простага бюрагера.

Тое, што ў цывілізаваных краінах зьяўляецца добрай справай, — высокая аплата па кантракце і гарантаваньне працоў і свабоды — у Беларусі стане кавалдам, на якім раскручваюць усё грамадзянскія правы беларусаў, а таксама парасткі палітычнага плюралізму. Кантрактная сыстэма пабеларуску — гэта максимум працоў бюракратыі і мінімум працоўных.

Нявядзім кантракт не прадугледжвае павышэньня тарыфнай стаўкі і палатковых дзён воплудску, бо «чэсныя» дэпутаты ППРБ не прадугледзелі гэтага ў прынятым бюджэце на 2004 г. Але калі працаўнік на працягу году будзе адстойваць свае правы на працы або, напрыклад, ня пойдзе на датэрміновае прымусовае галасаваньне, зь ім разам можна будзе проста не працягнуць кантракту. І ніякі прафсаюз, ніякі суд не абароніць яго.

І ў маўклівых ягня працоўных ператвараюцца са згоды Фэдэрацыі прафсаюзаў. Вядоучы ўсё прававое бязмежжа масавай кантрактнай сыстэмы, гадоўнае прававое Упраўленьне Рады ФПБ выдала Мэтадычныя рэкамэндацыі прафарганам па захаванні законных працоў і інтарэсаў работнікаў пры пераводзе на кантрактную форму найму. Сэнс гэтых рэкамэндацый: ніхай шараговыя арганізацыі змагаюцца з прававым бязмежжам самі.

Прафсаюзная бюракратыя сарамліва апускае вочы, ухільваючыся ад абароны працоўных. Вось, напрыклад, заклікаеца Пагадненьне паміж Міністэрствам адукацыі ды Беларускай прафсаюзам работнікаў адукацыі й навукі на 2004—06 гады, і ў ім узгадняецца пазыцыя, што кантракты заключаюцца адпаведна Дэкрэту №29 «пры наяўнасьці фінансавай магчымасьці, якая забяспечвае ўмовы выкананья кантракту» (п. 4.4.7.). Затое ў практэсах кантрактаў масава адмяняецца выплата авансаў, што парушае Працоўны кодэкс.

У гэтай сытуацыі, каб ня трапіць у пастку, працоўныя павіны адмаўляцца ад падпісанья кантрактаў, зьвяртаючыся ў пракуратуру, суд, вышэйшыя інстанцыі. Падаючы туды матываваныя заявы пра невыкананьне наймальнікам патрабаваньяў заканадаўства аб гарантыях па кампанейскай пагаршэньня прававога становішча і адсутнасьці абгрунтаваных вытворчых, эканамічных і арганізацыйных прычын для кантракту. Прафсаюзам жа сьлед узначаліць барацьбу супраць масавай кантрактнасьці краіны, а не абслугоўваць інтарэсы наймальнікаў.

17 сакавіка Прафсаюз работнікаў радыё-электроннай прамысловасьці мае ладзіць у сталіцы пікет пратэсту супраць масавага пераводу на кантрактную сыстэму. Адапаведную заяўку падаў яго старшыня Генадзь Фядынч.

Усё пачалося з гэтага сходу. Суполка БРСМ пераходзіць у «Зубр»: «Годзе лгаць самім сабе!» На трыбуне — Сасім.

Сасім назусім

Працяг са старонкі 1.

Улада абмяжоўваецца запалохваннем. Улада сама байца? А мо ў глыбіні душы салідарная?

2 лютага сябры суполкі БРСМ Баранавіцкага каледжу лёгкай прамысловасці бальшыней галасоў (58 «за», 6 «устрымаліся») вырашылі далучыцца да незарэгістраванага руху «Зубр».

Неафіцыйнае спаборніцтва па «ахопе» моладзі, разгортвае на загад найвышэйшага кіраўніцтва краіны, прывяло да таго, што ў пагоні за лічбамі некаторыя навучальныя ўстановы запісвалі ў «дукамол» 90% студэнтаў. Як некалі ў хрушчоўскія часы, калі ў камуністычны саюз моладзі заганялі нават вернікаў. А цяпер ужо ня тыя часы — куды ты каго заганіш. Дык прыдумляюць мэтады! Напрыклад, чытайце ліст з Маладзчна пра такую самую сытуацыю ў гэтым жа нумары на старонцы 10.

Так што стыхійны пратэст у баранавіцкім каледжы ня быў нечаканы. З такімі самымі ідэямі носяцца студэнты ў розных гарадах. Толькі што ў іншых ВНУ і тэхнікумах не знаходзіцца такіх завадатараў, як Мікіта Сасім.

Дэманстратыўны пратэст ня мог ня выклікаць рэакцыі начальства.

Серада. Першы сакратар БРСМ Міхаіл Арда ўтэлефануе першай сакратарцы Баранавіцкага гаркаму арганізацыі Алене Клішэўскай. Тым часам у горад прыхаюць галоўны камсамолец вобласці. У каледжы апаратыўна склікаецца новы, «правільны» сход БРСМ, на якім прысутнічаюць першыя сакратары вобласці і гораду, а таксама кіраўніцтва навучальнай установы. Мерапрыемствам кіруе асабіста Клішэўская, а дырэктар каледжу Аляксандар Ліс падлічвае галасы.

Мікіту Сасіму слова не даюць. Тады ён сыходзіць. У выніку яго здымаюць з пасады сакратара, а рашэнне аб далучэнні да «Зубра»

анулююць. У падтрымку Сасіма не выказваецца ніхто. Чаму так, пытаемся ў Мікіты.

«Чалавек у залі было на дваццаць болей, чым трэба, — распавядае Мікіта. — Але тыя «дадатковыя» ніякага дачынення да БРСМ ня мелі — звычайныя навучэнцы каледжу. Сэнсу ісці на сход «зубрам» не было — у такіх умовах мы ўсё адно аказаліся б у меншасці. Калі тыя выступалі, адчувалася, што іх запусцілі: прымусілі ішоць казаць, але менавіта што — патлумачыць не паспелі; людзі быталіся. Дырэктар вінаваціў мяне ў тым, што я «сіх падмануў».

Сасім дзейнічаў абдумана. Зуброўцы сабраліся побач з каледжам, але прынялі рашэнне ў залю не заходзіць. «Каб дарма людзей не сьвязаць».

Каля каледжу дзяжурлі ня толькі маладзёны. На старым бруку людзі Савецкай тырчэлі і тры міліцыйскія «козлікі» — гэтакі апошні аргумент.

М. Арда ў інтэрвю радыё «Свабода» адмаўляў, што ў сувязі з падзеямі ў Баранавічах яго выклікалі ў Адміністрацыю прэзідэнта: «Гэта ўсё хлусня. Усе гэтыя дзеячы — і харгы, і зубры, і бабры — яшчэ раз даказваюць, што яны акрамя хлусні больш нічым не займаюцца. І выдаюць жаданае за сапраўднае. Самае крыўднае ва ўсім гэтым, што ў сваёй агоніі яны пачынаюць пераходзіць на падлеткаў і пачынаюць іх падманваць. У Беларусі, сярэд людзей, такое ніколі не дазвалялася і не дапускалася. Яны падманулі падлеткаў і вывесілі на сваіх сайтах вольнае ўсю гэтую дэзінфармацыю. Гэта абсалютна правакацыя, якую яны задумалі». Паводле Міхаіла Арды, сход сяброў БРСМ Баранавіцкага каледжу лёгкай прамысловасці быў нелегітымны, а вольна пераабралі Сасіма цалкам дэмакратычна.

Чацьвер. На досвітку ў горадзе зьяўляюцца некалькі дзясяткаў но-

вых зуброўскіх надпісаў. Выкладчыкі каледжу разгортваюць тлумачальную працу. Падлогі распавядаюць пра сапраўдную сутнасць бунтаўшчыкоў: «зубры» — гэта нэафашысты, сатаністы, раскопшчыкі магілаў? — пытаемся ў Сасімавага сябра. Ён не адчувае нашай іроніі. «Добра, мы таксама не анёлы. Але на фіга лгаць? Мы проста супраць хлусні і падману, што пануюць цяпер! Ня хочам больш маіць самім сабе! Восі і ўсё!»

Хлопцы і дзяўчаты з зуброўскімі значкамі дзяжуряць ля ганку каледжу, раздаюць свае газэты. І калі выкладчыкі кажуць навучэнцам улюбёнае, як апазыцыі іх «выкарысталі і кінулі», найбольш дзёрзкія паказваюць праз шыбу на двор з пытаннем: «А ета хто?»

На Мікіту палюць журналісты. Радзё «Свабода» прапануе Сасіму ўзяць удзел у перадачы «Праскі акцент». Даведаўшыся, што суразмоўцам будзе Аляксандар Фядута, Мікіта — прыніцпові! — адмаўляецца. Сяргей Навумчык тэрмінова падшуквае іншых удзельнікаў.

Пятніца. Гарадзкія муры ўпрыгожваюць новыя зуброўскія надпісы — іхныя традыцыйныя, а таксама супраць «рэпрэсій». Іх хутка зафарбоўваюць, пакідаючы на мурах дамоў плямы. У суботу па абедзе менскія зуброўцаў Афнагеля, Глеба Вязоўскага і Руслана Маразевіча, што прыхалі на падтрымку Сасіма, затрымліваюць міліцыянты ў цывільным.

Адбываецца гэта ў фае гатэлю «Гарызонт». За колькі хвілінаў хлапцоў з дзіўнымі павільнімі запінала кабета. Якіх высьветліла пасля, супрацоўніца гарвыканкаму. Затрыманым зьяўляюцца, што іх падазрююць у крадзяжах, якія быццам бы адбыліся ў гатэлі. Сьведкам затрыманьня робіцца адзін з журналістаў. Такім чынам, справа робіцца вядомай «зубрам».

Да будынку міліцыі сьцягваюцца

моладзь з зуброўскімі значкамі, уціскаецца ў пастарунак. Зь белай «Ляды» выходзіць начальнік міліцыі й выганяе зуброўцаў на ганак. Двое «пяцнаццацісутаннікаў» дзяўчына ля пастарунку лёд, жартуюць з «ахламонамі».

Потым да «зуброў» выходзіць чалавек у цывільным, прапануе дапамогу. Напрыклад, сустрэцца з затрыманымі сябрамі. Прычым пусціць да іх згаджаецца толькі аднаго. Паказвае пальцам на першага-лепшага хлопца ў чырвоным каптурі: «Ці ён, ці ніхто!» Таму «зубры» тэрмінова перадаюць мабільнік, і ён знікае за дзвярыма. А праз якія пяць хвілін пад радасныя воклічы выходзіць затрыманая тройка — якраз скончылася тры гадзіны, адвезеныя на затрыманьне. Сустрэцца азмрочваецца паведамленьнем, што ніхто зь імі не сустракаўся. Выпусьціўшы адных, міліцыянты затрымалі іншага.

Сябры «Чайкі», дарэчы, сядзелі побач — недалёка ад сённяшняга пастарунку на Чкалава знаходзілася вядомая турма «Крывое кола». Праз яе прайшлі й юнакі з Саюзу беларускіх патрыётаў з Наваградку...

«Зубры» не разыходзіцца, цяпляюцца чаканьне на свайго сябра ля ўваходу ў пастарунак. Паралельна раздаюць газэты і ўлёткі. За што адразу ж патруль затрымлівае Мікіту Сасіма. Зь яго бяруць тлумачэнне, складаюць пратакол і адпускаяюць. А «чырвоная каптура» вызваляюць роўнянка праз тры гадзіны.

Допыт затрыманых здымаў на відэа, падчас вобшуку хлапцоў распоралі да маек з выяваю «Зубра», корніліся ў заплечніках, гарталі нататнікі ды скапывалі на свой камп'ютар здымкі з лічбавай камеры. Пры канцы начальнік кримінальнага вышуку ўзяў павільнінае тлумачэнне аб дзейнасці за дзень.

У нядзелю і панядзелак 8 сакавіка зуброўскія ўлёткі расклеены па ўсім цэнтры Баранавіч. Камунінальныя службы ў сьвяты не праца-

валі, і агітацыя правісела цэлы дзень. Зьдэрлі яе толькі зь дзвярэй гарвыканкаму. Ізноў затрыманы. Усяго праз пастарунак праходзіць 15 чалавек. На іх складаюць пратаколы за парушэнне артыкулу 167-10 КаАП (дзеянні ад імя незарэгістраванай арганізацыі).

Канфлікт у каледжы нямае раздрэжанае ўлады. Праўда, гарадзкія СМІ пра яго пакуль не паведамлялі. Нумары незяржаўных выданняў яшчэ ў друкарні, а падуладныя «Наш Край» ды тэле студыя «Інтэкс» не атрымалі, відаць, адпаведаваць загаду.

Палітычныя партыі ў канфлікт ня ўблганьня. Самі «зубры» ня вельмі жадаюць нейкай ад іх дапамогі. Гэта справа моладзі, супрацьстаянне «Зубра» і БРСМу ня ваша справа, кажуць яны. Шматлікія палітыкі выказвалі жаданне прыхаць у Баранавіч, але ніводзін пакуль не прыхаў. Ізноў ім не стае рэакцыі. Не баксёры!

Некаторыя сябры мясцовых партый, аднак, ня вельмі задаволены зуброўскімі, як яны кажуць, «фальштартам». Яны лічаць, што заўчаснае прыцягванне да Баранавіч увагі пашкодзіць на выбарах. Чакай цяпер удзольнага кантролю зь Менску! Нешта падобнае ўжо было ў 2000 г. пасля пасляхвовага байкоту, наракаюць між сабою. Вольна такі настрой-расстрой.

Але што можа быць вашай перамогай, пытаемся ў Афнагеля. Іх перамога — паперка аб перавыбарным сходах супраць Сасіма. А ваша? Графіці? Улёткі? І што? «Удзел новых людзей і будзе псыхалогічна перамогай, — Яўген упэўнены, нібы рэвалюцыянер зь Грамады 100 гадоў таму. — Ідзіна з каледжу ў «Зубры» працуюць цяпер дваццаць. А да падзей не было нікога».

**Руслан Равяка,
Агата Ступакова,
Мікола Бугай,
Баранавічы—Менск**

Стаўкі зробленыя

Пасля 14 сакавіка закончыцца романтичная эпоха ня толькі ва ўзаемаадносінах вышэйшых кіраўнікоў Беларусі і Расеі. На зьмену прыйдзе рэальнасьць барацьбы ня проста за суверэнітэт, а за выжываньне нацыі.

Калі гавораць пра безальтэрнатыўнасьць цяперашніх прэзыдэнцкіх выбараў у Расеі, міжволі ўзьнікае пытаньне — а ці былі яны калі-небудзь альтэрнатыўнымі? 12 чэрвеня 1991 году адбыліся ўсеагульныя выбары першага прэзыдэнта РСФСР, на якіх з агромністым адрывам перамог Барыс Ельцын. Хто цяпер памятае тагачасных яго спарорнікаў? Але тое было часткай грандыёзнага практу «перабудова» — практу, які ўсяго праз паўгоду пасля абраньня гарбачоўскага «альтэр-эга» скончыўся распадам СССР і зьнікненьнем з гістарычнае мапы самой назвы РСФСР. Расейцы, праўда, самі не перабудаваліся і, абвясціўшы сваю краіну прастай спадкаемцай Савецкага Саюзу, працягвалі жыць так, быццам імперыя захавалася, толькі ў крыху зьменшаным варыянце і пад новай назвай — Расейская Фэдэрацыя. Але размова не пра тое.

У 96-м галасаваць расейскаму народу было прапанавана «сэрцам». Гэта азначала: альбо ты верыш у тое, што сэрца Ельцына вытрымае прэзыдэнцкую гонку, альбо ня верыш. Вось такі быў выбар, прынамсі ў расейскае эліты. Бо рэальнай альтэрнатывай былому кіраўніку Сьвярдлоўскага абкаму КПСС, кандыдату ў сябры палітбюро быў не камуніст Эюганав, а цэлахоўнікі новага цара, «сьмерды» Каржакоў з Барсуковым, якія прапаноўвалі выбараў не праводзіць і такім чынам зьдзейсьніць дзяржаўны пераварот.

Пераварот адбыўся праз тры гады, толькі ў мяккай форме, калі вярхоўны правіцель, пры ня надта добрай здароўі і, мабыць, няпоўнай памці, перадаў дзяржаву са старэйшых саслабелых рук у рукі фаварыта «царскае сям'і». Дзе-дзе, але ж у Расеі ўладу бяруць не дзеля таго, каб яе каму-небудзь адразу аддаць. «Маленькая пераможная вайна» ў Дагестане, зразумела, паспрыяла рэйтынгу наваўлёнага прэзыдэнта. Але ж ня рэйтынг робяць прэзыдэнты. Хутчэй наадварот...

Шукаць прыклады выбараў у ранейшай гісторыі Расеі было б дарэчным заняткам. Хіба толькі трэба лічыць «абраным» на сваю пасаду баярамі Міхаіла Раманав, які стаў царом амаль 400 гадоў таму.

Калі ўжо казаць пра дэмакратычныя выбары найноўшага часу, дык самы рэвалюцыйны выбар з усіх рэспублік былога СССР быў зроблены ў Беларусі. Ва ўсіх астатніх перамаглі прадстаўнікі былой савецкай эліты — альбо партыйнай (Алісёў), альбо гаспадарчай (Назарбаеў, Ніязуў), альбо інтэлектуальнай (Акаеў, Гамсахурдзія, якога потым зьмяніў «партыйны» Шварднадз), ці ВПК (Кучма). У 1994-м у другім туры выбараў (тут мы ня будзем разглядаць прычыны паразы нацыянальна-дэмакратычнага руху ў першую) выбарцы адрынулі кандыдатуру тыповага прадстаўніка саўпартгасактыўу Кебіча і прагаласавалі за... невядомасьць. Бо галасаваць за чалавеча, які мае за плячымі чатырохгадовы дэпутатскі стаж і вопыт кіраўніка саўгасу, — гэта прыкладна тое ж, што гуляць у расейскую рулетку.

Тым ня менш, стаўкі былі зробленыя. Цяпер даводзіцца расплачвацца. Казьно новых ставак не прымае. Адзінае, што застаецца грамадзянам, якія жадаюць гуляць зь дзяржавай у азартныя гульні, — гэта купляць аблігацыі дзяржаўнае пазыкі. Рабіць уклады ў беларускіх рублях па-ранейшаму няма ніякага сэнсу. Беларусь так і не займела ўласнае нацыянальнае валюты, у адрозьненне ад суседзяў. Праўда, пагроза «рублізацыі» (паводле аналягіі з далярызацыяй) нацыянальнае эканомікі з боку Расеі быццам бы растала ў смуге няпэўнасьці. Але пагроза інкарпарацыі Беларусі засталася.

Пэрыяд романтичных адносінаў першага беларускага прэзыдэнта з Крамлём — зь біццём бакалаў на шчасьце й палалункамі — застаўся ў мінулым. Некаторыя лічаць, што пасля выбараў Уладзімер Пуцін паквітаецца з беларускім кіраўніком і закінуе «Балтыку», і за незгаворлівасьць у перамовах з «Газпрамам», і за заявы пра «ўдар у сьпіну» й «тэрарызм». Як кажуць, мала не падасца. Але ж справа не ў асабістых адносінах двух кіраўнікоў, якія адзін аднаго, выглядае, на дух не выносяць. (Тут, мабыць, як у фізыцы, аднайменныя зарады адштурхоўваюць адзін аднаго.)

У нямецкай газэце Die Welt нядаўна быў апублікаваны артыкул, аўтар якога, Дзьмітры Трэнін, лічыць, што ў бліжэйшым часе адным з прыярытэтаў замежнае стратэгіі Расеі «будзе аднаўленьне ўплыву на рэспублікі былога СССР. Можна назваць гэтую стратэгію «апэрацыяй СНД». Яе мэтай ня ёсьць аднаўленьне Савецкага Саюзу. Усе дзяржавы СНД — магчыма, за выключэньнем Беларусі — захавалі свой суверэнітэт. У абмен на эканамічную падтрымку Пуцін будзе настойваць на палітычнай ляльнасьці». У гэтым пасажы найперш уражаюць словы «за выключэньнем Беларусі». Чым выкліканая гэтая агаворка? Расейскі палітоляг, дарэчы, лічыць «апэрацыю СНД» беспэрспэктывнай. ЗША, уваголе Запад, на яго думку, ня стануць мірыцца са спробамі Масквы аднавіць свой уплыў у ранейшых маштабах, асабліва ля межэй Эўрапейскага мязьку. Бо няма і ня будзе ў Расеі былой імперскай моцы.

А можа, Пуціну і не патрэбная ляльнасьць Лукашэнка менавіта з тае прычыны, што прэзыдэнт Расеі рэзультатнае шчы ўбачыць Беларусь у складзе РФ. Варта прыгадаць у гэтай сувязі вядомыя прапановы накіонт далучэньня Беларусі да Расеі на правах суб'екту фэдэрацыі (у крайнім выпадку — шасьці губэрніяў). Калі гэты варыянт агучвалі апазыцыйныя з СПС, ён здаваўся абсурдным, нават смешным: як гэта, Беларусь будзе на правах Татарстану?! Але ж апошнім часам высокае маскоўскае чынавенства, а таксама дэпутаты адкрыта загавалі пра адмену нацыянальна-адміністрацыйнага падзелу Расеі ўвогуле. Толькі нацыянальна-культурныя аўтаноміі, і ніякіх дзяржаўных утварэньняў, кіталгу рэспублікі Татарстан, Чувашы альбо Чачэніі. Так бы

КАЛЖАКІЦЬМАЛІЯВЫ

мовіць, сталінскі варыянт нацыянальнае палітыкі. Як некалі казалі бальшавікі, Сталін — гэта Ленін сёньня. А Пуцін — гэта Лукашэнка заўтра?

Што ў сёньняшніх умовах азначае для Беларусі «дзяржаўная ідэалёгія», заснаваная ня столькі на нацыянальных традыцыях і каштоўнасьцях, колькі на ідэях савецкае дзяржаўнасьці сталінска-брэжнэўскага ўзору, — тэма асобнае размовы. Пакуль ясна іншае. Пасля прэзыдэнцкіх выбараў у Расеі романтичная эпоха заканчваецца ня толькі ва ўзаемаадносінах вышэйшых кіраўнікоў абедзьвюх дзяржаваў. Час дэмагягічных заяваў накіонт непарушнай дружбы і адзінства інтарэсаў братніх народаў альбо шызэфранцызных словаў пра «суверэнітэт у складзе саюзнай дзяржавы» мінае. На зьмену ідзе рэальнасьць барацьбы ня проста за суверэнітэт, а за выжываньне нацыі. Вось калі стане канчаткова яснай пана выбару, зробленага народам дзесяць гадоў назад.

Віталій Тарас

ШТО Ё СЬВЕЦЕ РОБІЦЦА

У Кіеве за свабоду слова

Некалькі дзясяткаў тысяч чаалак узялі ўдзел у дэманстрацыі 9 сакавіка ў Кіеве. На дзень нараджэньня Тараса Шаўчэнка і традыцыйна ўскладаюцца кветкі ля помніка яму насупраць унівэрсытэту. Сёлета пасля цырымоніі прыхільнікі апазыцыі прайшлі праз цэнтар сталіцы пад лэзунгамі «Свабоды слова!».

Пратэсты францускіх навукоўцаў

У адстаўку падалі 2000 кіраўнікоў навуковых лябараторый Францыі. Гэта пратэст супраць недафінансаваньня навуцы. Навукоўцы крытыкуюць скарачэньне бюджэтных выдаткаў на навуку. («НН» пісала пра гэта ў №6.) Пэтыцыю пратэсту падпісалі 66 тыс. са 105 тыс. навукоўцаў, што працуюць у дзяржаўных НДІ.

82% французаў падтрымліваюць рух навукоўцаў.

Мільярдэры ў турме

Кожны чацьверты расейскі мільярдэр... сядзіць у турме або знаходзіцца пад сьледзтвам. У сьпіс мільярдэраў часопісу «Форбс» сёлета трапіла 25 грамадзянаў Расеі. На чале групы 587 найбагацейшых людзей сьвету застаюцца Біл Гейтс, багацьце якога ацэньваецца ў \$46,6 млрд, і Уорэн Бафэт — 42,9 млрд. Першы з расейцаў, Міхаіл Халдаркоўскі, які займае 16-е месца з 15-цю млрд, грэе нары «Матроскай цшыні» зь мінулага году.

МБ

Паксасгейт

Літоўскі ўрок для Беларусі

Тое, што адбываецца ў Літве, для Беларусі важна з многіх прычынаў. І таму, што нашы народы сотні гадоў пражылі ў адной дзяржаве. І таму, што шасцёстамі кіляметрамі супольнай мяжы мы надзейна павязаны на ўсю наступную гістарычную перспектыву.

Справу Раландаса Паксаса разгледзела адна камісія, потым Канстытуцыйны Суд, потым другая камісія, нарэшце, у мінулыя пяцідзень працэдурі імплічменту распачаў парламент. А ў нядзелю экс-прэзідэнт Валдас Адамкус прапанаваў скасаваць пасаду прэзідэнта ўвогуле. Сутнасць таго, што адбываецца, знаёмая для Беларусі. Пра гэта Сяргей Дубаўец гутарыць з віленскай журналісткай Тацянай Поклад.

— Тацяна, даводзілася ня раз чуць, што ў Літве прэзідэнта зьвінавачваюць і парламент, і Канстытуцыйны суд, тым часам народ паспаліты не разумее — за што. Што такога нарабіў Раландас Паксас, каб яго ўсе так спалохаліся? Курсу краіны не мяняў. Хіба даў грамадзяства спонсару сваіх выбараў? Дык які ён тады прэзідэнт, калі ня мае права ваяваць на гэта...

— Частка народу не разумее, за што абвінавачваюць кіраўніка краіны. Як сьведчаць апытанні і рэйтынгі, гэта прыкладна палова ўсіх выбарцаў. Яны гатовыя падтрымаць прэзідэнта. Аднак варта звярнуць увагу на тое, хто яны. Гэта, як правіла, людзі прынціпага веку зь невялікіх паселішчаў, зь невысокімі даходамі і невысокім адукацыйным цэнзам. (Акуртаў такіх, што складаюць — паводле прызнанага стэрэатыпу — электрат Аляксандра Лукашэнка.) Другая палова — маладзёжныя жыжары буйных гарадоў, што маюць вышэйшую адукацыю і даходы, большыя за 150 эўра на месяц, — гэтыя якрэз разумеюць, у чым справа, і таму патрабуюць адстаўкі Паксаса.

— Вось гэтых дзье часткі электрату: умоўна старэйшыя прыхільнікі сьветлага савецкага ўчора і умоўна маладзёжныя прыхільнікі ўраістотраці. У Беларусі другія прынесеныя ў ахвяру першым. Прынамсі, папулісцкая рыторыка прэзідэнта заўсёды другія зьневажала і аж сьвяцілася баявоўсімкім клопатам пра першых. Не скажу, што пачаў нешта падобнае з вуснаў Раландаса Паксаса, але публіка, якая зьбіраецца на мітынгі ў ягоную падтрымку, палкам аднаваедае вобразаў змагароў за савецкае ўчора.

— Аналітыкі кажуць, што Паксас утрымлівае свой сьбьняшні рэйтынг найперш насляховай абаронай. Кіраўнік цэнтру дасьледаваньня грамадзкай думкі і рынку Уладас Гайдзіс піша, што гэта абарона зводзіцца да аднаго сказу: у краіне ёсьць змова «дрэнных» палітыкаў, якія любымі сродкамі імкнуча адправіць у адстаўку «добрага» прэзідэнта. Для той часткі электрату, якая бароніць Паксаса, гэтага дастаткова, каб ісьці на мітынг пратэсту. Тым часам апанэнты Паксаса прыводзяць паўсотні аргумэнтаў для ягонага імплічменту, і той, хто задумваецца над гэтымі аргумэнтамі, як правіла, не пратэстуе. На мітынг яны йдзе.

— Ёсьць яшчэ і такая «народная думка»: прэзідэнта складаюць, бо ён хоча «навесці парадка», у выніку чаго іншыя важныя кіраўнікі могуць паляцець са сваіх пасадаў.

— Перадвыбарная кампанія Раландаса Паксаса была расправа-

ная і праведзеная на даволі высокім узроўні. Важнае месца займалі ў ёй лэзунгі пра наведзеньне парадку і змаганьне з карупцыяй.

— Тое самае, з чым пачынаў і Аляксандар Лукашэнка ў Беларусі. Але ў Лукашэнка ўсё выйшла так, як ён хацеў, а Паксас зараз жа сустраў такіх перашкоды, якія ўжо пагражаюць яму страту найважнейшай пасады...

— Ён умешваецца ў справы суб'ектаў гаспадараньня і тым самым хоча паказаць, што выконвае свае перадвыбарныя абяцаньні. Вось зусім нядаўна адзін з дарадцаў прэзідэнта адправіўся ў горад Алітус, каб у тамтэйшым адзеле дэпартаменту дзяржбяспекі забраць сакрэтныя дакумэнты адносна парушэньняў у конкурсе на прыватызачныя акцыянернага таварыства «Аліта», якое выпускае алкагольныя напоі. Тое, што прэзідэнт запатрабаваў сакрэтную інфармацыю ад раённага кіраўніка бяспекі без падпісанага ўгоды кіраўніка Дзярждэпартаменту, зьяўляецца парушэньнем нават некалькіх законаў.

— Кіраўніка Беларусі ў такой сытуацыі ўвільні прастоту немагчыма. Ніхто ў Беларусі ня можа пакараць усенароднаабраннага прэзідэнта за парушэньне законаў. А ў Літве такія самы ўсенароднаабранныя робіцца аб'ектам ня толькі крытыкі ў СМІ, але й працэдур адлучэньня ад улады. Ну што гэта за прэзідэнт!..

— Варта тут яшчэ параўнаць і дачыненні кіраўніка краіны са СМІ. Літоўскі калега Лукашэнка мае толькі законныя паўгадзіны простага этэру на дзяржаўным радыё. Паўгадзіны на тыдзень... 3 тэлеканалы ў Літве толькі адзін дзяржаўны, дый той хутчэй на баку парламенту, а не прэзідэнта. У Беларусі ўсё тэлеканалы служаць нават ня толькі прэзідэнту, колькі той папулісцкай лэгіцы пра добрага кіраўніка і дрэнных усіх астатніх.

— Але вярнемся да літоўскага скандалу. Навошта прэзідэнту Паксасу спатрэбілася, як кажуць аналітыкі, вырадаць тыя сакрэтныя дакумэнты пра прыватызачны гарэлачнага заводу ў Алітусе?

— Называюць тры матывы, дзеля якіх ён мог гэта зрабіць. Мяркуюць, па-першае, што ў тых сакрэтных дакумэнтах маглі фігураваць асобы з прэзідэнцкага атачэньня. Па-другое — каб паказаць, што змагаецца з самай «сыстэмай». Такі крок Паксаса будзе прывабны для ягоных прыхільнікаў. Трэцяя прычына — гэта спроба контратакі. Сакрэтныя матэрыялы незаконна апынуліся на сталае ў прэзідэнта дзеля таго, каб у людзей стварылася ўражаньне, што ініцыятарам імплічменту — дэпартаменту дзяржаўнай бяспекі і іншым

палітыкам — ёсьць што хаваць ад народу.

— Дапусцім, цяперашні скандал у Літве пачаўся ад таго, што прэзідэнт не стала ўлада. Усенародны абраннік не адчуў адэкватных паўнамоцтваў. Можа быць, прычына канфлікту — у гэтай неадкватнасці і нічога падобнага б не было, калі б прэзідэнт выбіраў ня ўвесь народ, а парламент? Як гэта адбываецца, напрыклад, у Латвіі.

— Альбо — трэці варыянт — калі народ ведае пра паўнамоцтвы прэзідэнта і не абірае таго, чые перадвыбарныя абяцаньні відавочна перавышаюць гэтыя паўнамоцтвы. Іншымі словамі, калі народ не спакушаецца на папулісцкія абяцаньні. І разумее, што гэта не ўваходзіць у функцыі прэзідэнта. Менавіта на гэта спадзявалася літоўская інтэлігенцыя, адукаваная частка грамадства.

— У медыях былі спробы шырыць тлумачыць, за што адказны прэзідэнт у парламентарнай рэспубліцы: замесная палітыка, прызначэньне ўрадоўцаў... Аднак падчас апошніх прэзідэнцкіх выбараў большасць літоўскіх грамадзянаў прагаласавалі за таго, хто найбольш абяцаў дзейнічаць у той сфэры, у якой прэзідэнт непаўнамоцны. Прэзідэнт не выконвае функцыі пракурора альбо прэм'ер-міністра. Калі любы кіраўнік пачынае займацца тым, што не ўваходзіць у яго абавязкі, — гэта найперш азначае, што ён не дае рады сваім непасрэдным абавязкам.

— Але што рабіць, калі народ выбіраў маладога, энэргічнага і амбітнага прэзідэнта? Якому не сядзіцца ў ягоным фатэлі сымбальнага кіраўніка краіны. Паксас, які ганяе на матанікеле і зьяўляецца чэмпіёнам СССР у авіяцыйнай акрабатарыцы, пры ўсім жаданні ня ўлезе ў скуру здволеннага жыццёвага дзядулі, які піша мэмуары. У Беларусі права прэзідэнта ўнікаць ва ўсё на сьвеце даўно стала нішаным законам. Такі ўжо склаўся вобраз. І ў 2006 г. у Беларусі народ не прэзідэнта будзе выбіраць, а новага Лукашэнка.

— І абітны дзяч можа дамагчыся мноства, і той жа народнай папулярысцы, не перавышаючы прэзідэнцкіх паўнамоцтваў. А народ, які верыць папулісцкім перадвыбарным абяцаньням кандыдата, у якога ўдала наладжана перадвыбарная кампанія, галасуе за яго не для таго,

каб ён парушаў Асноўны закон краіны.

— Але прэзідэнт Літвы Р.Паксас абраў адваротны шлях, ад першых месяцаў прэзідэнцтва ён дэманстраваў, што не абмяжувача функцыямі, вызначанымі Канстытуцыяй. Пра намеры Р.Паксаса быць аўтарытарным лідарам у Літве загаварылі пасля таго, як ён пачаў займатца «не прэзідэнцкімі справамі», а ягоныя дарадцы сталі умешвацца ў працу міністэрстваў. Тады ж літоўскія аналітыкі пачалі параўноўваць Р.Паксаса з аўтарытарным кіраўніком Беларусі А.Лукашэнкам. Стыль дзейнасьці Р.Паксаса называюць «звычайным лукашэнкам».

— Лукашэнка кіруе краінай праз указы, а Канстытуцыю змяняюць так, каб яму не прэрочыла. Паксас і яго атачэньне адразу пасля перамогі на выбарах абвешчалі гэтую ж мэту.

— Тое, што функцыі прэзідэнта дакладна вызначаны ў Канстытуцыі Літвы, не азначае, што краіне патрэбны слабы прэзідэнт альбо неактыўны і непапулярны. У дэмакратычнай краіне ня можа быць пасады, якая б давала правы і абавязкі займацца ўсім, чым жадаецца. Дыктатура і пачынаецца з таго, што існуе моўчы прызнанае права любога начальніка на неабмежаваныя паўнамоцтвы. У постсавецкім грамадстве людзям часта і не прыходзіць у галаву пацкавіцца, на што ня мае права іх кіраўнік. Тым болей калі гэта датычыць прэзідэнта — ці можа быць нешта такое, на што кіраўнік дзяржавы ня мае права?! Так, можа быць, лічыць ня мала людзей, прынамсі ў Літве.

— І ў Беларусі такіх людзей ня мала. Праўда, іх думка літаральна згвалтаваная яшчэ ў 1996 г. На рэфэрэндуме большасць іх суайчыньнікаў на пытаньне, ці хочучь яны ведаць, куды ідуць грошы зь дзяржаўнага бюджэту, адказалі — не. Дзе ўжо цікавіцца паўнамоцтвамі прэзідэнта, а тым больш апінаць, ці перавысіў ён іх, ці не. Аднак усё адно не магу ўявіць сабе, каб Лукашэнка ці Паксас наводзілі сабе некалькі іншых. Можа быць, прэзідэнт наагул непазрэбны ў такіх краінах, як Літва або Беларусь? Ці дыскусія таксама пытаньне ў Літве?

— Для постсавецкіх краінаў прэзідэнт неабходны як цверджаньне нацыянальнай дзяржаўнасці. Прэзідэнт — сымбаль нацыянальнай незалежнасці, твар дзяржавы ў

міжнародных дачыненнях.

— Пасля столькіх месяцаў скандалу звычайныя людзі заўваляюць, што іх засмучае дыскрэдытацыя не канкрэтных асобаў, але іміджу прэзідэнта ўвогуле, ад чаго церпіць імідж Літвы.

— Паспрабуем зразумець самую мэханіку — як парушае закон і перавышае паўнамоцтвы начальнік. Прэзідэнт краіны — гэта ж таксама начальнік. І ў гэтым сэнсе ён, на вялікі рахунок, нічым не адрозніваецца ад вахцёра ў студэнцкім інтэрнаце.

— У Літве ў часе прэзідэнцкага скандалу некалькі такіх начальнікаў пазбавіліся пасадаў. І сарод іх — кіраўнік памежнае службы краіны, які распараліўся без чаргі прапусціць празь мяжу машыну сваёй знаёмай. Уяўляецца сабе выпадак? Начальнік памежнай службы ляжыць з пасады за тое, без чаго ў пашырэнным уяўленьні ён увогуле ніякі не начальнік. Тым больш што парушэньня закону ў згаданым выпадку не было — машына прайшла мяжу па ўсіх правілах. Толькі без чаргі.

— Насамрэч гэта — працэдурнае парушэньне, злоўжываньне службовым становішчам. Генэрал А.Саганіла звольнены з унутрашняй службы за дыскрэдытацыю званьня і пасады. За тую ж самую пазыцыю, калі кіраўнік лічыць, што яму дазволена ўсё. Уявіце сабе, калі дырэктар школы пойдзе на кухню выпякаць катлеты. Гэта ня толькі працэдурнае перавышэньне паўнамоцтваў, але парушэньне правілаў санітарнага кантролю. Нідзе ў Эўропе кіраўнік дзяржаўнай службы аховы мяжы ня будзе прапусьціць машыны без чаргі...

— Напэўна Літва справіцца са сваім прэзідэнцкім скандалам. Там ужо сёньня называюць гэты скандал цяжкім, але карысным урокам для краіны і народу. Зрэшты, Літва ў цэлым выкасаецца за свой ўрапейскі выбар і ўжо праз два месяцы стане паўнамоцным сябрам Эўразьвязу.

— Што да Беларусі, дык 1996-ы, калі Вярхоўны Савет ініцыяваў імплічмент прэзідэнта Лукашэнка, ня стаў для нас ад досьведам, ані навукай. Нашая цяжка і карысная навука наперад. Вяртаньне да вяршэнства закону для ўсіх без выключэньня начальнікаў альтэрнатыўна.

Слабы, але паважаны

Прэзідэнцкія выбары ў парламенцкай рэспубліцы Нямеччыне

Некалі ў Нямеччыне прэзідэнта абіралі на сем гадоў, ён адначасова быў галоўнакамандуючым і меў паўнамоцтвы адмяняць асноўныя грамадзянскія правы і выдаваць дэкрэты. Спатрэбілася 12 гадоў сацыял-сацыялізму і сусветная вайна, каб прыйсці да ўсведамлення неабходнасці абмяжоўваць прэзідэнцкія паўнамоцтвы.

Чарговыя прэзідэнцкія выбары ў Нямеччыне адбудуцца 23 траўня. Але ня будзе ні агітацыі, ні выбарчых участкаў: права выбару прэзідэнта ўскладаецца не на народ, а на яго паўнамоцныя прадстаўнікоў — дэпутатаў бундэстагу і зямельных парламентаў.

Прапанаваная кіроўнай партыяй сацыял-дэмакратаў і зялёнымі Гезынэ Шван мае шанцы стаць першай жанчынай на пасадзе федэральнага прэзідэнта.

Гэтыя шанцы, папраўдэ, не най-

большыя: сацыял-дэмакраты цяпер ня надта папулярныя з прычыны пагаршэння эканамічнай сытуацыі ў краіне. Яны праігралі зямельныя выбары ў большасці зямель, а разам з гэтым страцілі большасць у верхняй палатце парламэнту — бундэсраце. Лягічна чакаць, што прэзідэнтам стане прадстаўнік не «чырвона-зялёнага», а «чорна-жоўтага» лягера. Аднак кандыдатка ад СПД і зялёных Гезынэ Шван сказала, што спадзяецца на прыхільнасць некаторых сяброў гэтых партый. У такіх рэчах, на яе думку, галоўнае не партыйная дысцыпліна, а сама дэмакратыя.

60-гадовая Гезынэ Шван — з 1999 г. прэзідэнтка Эўрапейскага ўніверсітэту «Віярына» ў Франкфурце-на-Одэры. Універсітэт вядомы сваім унёскам у інтэграцыю Цэнтральнай і Усходняй Эўропы. Сёлетня ўніверсітэт адкрывае сваю навучальную праграму ў Менску на базе ЭГУ. Спладарыня Шван — прафэсарка паліталёгіі, свае навуковыя працы прысьвяціла марксізму, антыкамунізму і антыамерыканізму, у апошні час — пытаньням дэмакратыі, палітычнай псыхалёгіі і палітычнай культуры. Заангажаванасць у

агульнаэўрапейскія пытанні і антываенны рух яна вынесла з бацькоўскага дому: яе бацькі ў час фашыстоўскай дыктатуры належалі да падпольнага хрысціянскага супраціву, хавалі ў сябе жыдоўскую дзяўчынку.

У партыі Шван карыстаецца аўтарытэтам крытычнай асобы. Падчас працы ў адным з камітэтаў у 1984 г. яна была зь яго выключаная — гэта адзіны выпадак у гісторыі партыі.

Каго ж прапануюць чырвонажоўтыя? Перамовы пра кандыдатуру прэзідэнта праводзіліся апазыцыйнымі партыямі ХДС, ХСС і Свабоднай дэмакратычнай партыяй (лібэралы) лойта. Кандыдат быў вылучаны кампрамісны — Хорст Кёлер. Узгадненне адзінай кандыдатуры — гэта вельмі важны працэс, бо стратэгічна правільна абраная кандыдатура — залог поспеху на наступных выбарах у бундэстаг і на пасадку бундэсканцлера. Тое, што ХДС, ХСС і СПД пагадзіліся, дае ім дадатковыя шанцы на выбарах федэральнага канцлера ў 2006 г.

61-гадовы Кёлер з 2000 г. узначальвае Міжнародны валютны фонд. Ён сябар ХДС, быў дзяржаўным сакратаром пры фінансавым міністру і дарадцам Гельмута Коля на міжна-

родных эканамічных форумах. У прыватнасці, ён вёў перамовы пра фінансаваньне працэсу вываду савецкіх войскаў з Нямеччыны, ствараў сыстэму пераходу ГДР у склад ФРГ і вёў перамовы з эўрапейскімі партнёрамі аб увязьненні эўра.

Кёлер — гэта ўвасабленьне апазыцый чырвона-зялёным (МВФ — пудзіла для антыглябалістаў) і адначасова знак абнаўленьня ў ХДС і ХСС, за якое выступае старшыня партыі Ангела Мэркель.

Прэзідэнта Нямеччыны абіраюць на пяць гадоў. Прэзідэнт мае права адбыць два тэрміны. Аднак цяперашні кіраўнік краіны Яганс Раў адмовіўся прапаноўваць сваю кандыдатуру на паўторны тэрмін. Прэзідэнт — прадстаўнічая фігура, усе ягоныя паўнамоцтвы абмежаваныя ўрадам і міністэрствамі. Ён прадстаўляе краіну на міжнародным узроўні, правярае законы на адпаведнасць Канстытуцыі і падпісвае; прапануе, прызначае і звальняе федэральнага канцлера. Апошняе — фармальнасць: канцлерам усё адно робіцца лідэр партыі ці кааліцыі, якая набірае большасць на выбарах у бундэстаг. Калі ніводная кааліцыя не набрала абсалютнай большасці,

Хорст Кёлер, кандыдат ад ХДС-ХСС і лібэралаў

прэзідэнт можа прызначыць канцлера альбо распусціць парламэнт і прызначыць новыя выбары. Яшчэ прэзідэнт, у адпаведнасці з рэкамэндацыямі ўраду альбо канстытуцыйнага органаў, прызначае і звальняе міністраў і вышэйшых судзьдзяў. Толькі ў крайнім выпадку ён можа адхіліць нейкую кандыдатуру — так было, калі прэзідэнт Любке адхіліў прапанаваную кандыдатуру судзьдзі з прычыны яго прыналежнасці ў мінулым да нацыянал-сацыялістычнай партыі.

Звычайна федэральны прэзідэнт — гэта самы паважаны і самы папулярны палітык. Магчыма, таму, што не прымае неппулярных рашэнняў. Наагул ніякіх рашэнняў не прымае. Прэзідэнт проста пісьмуе, каб ні ў чым не парушалася Канстытуцыя. Яго найгалоўная функцыя — мацаванне народнага адзінства.

Вераніка Дзядок

Пуцін на плякатах

Інтэрнаўты аб прэзідэнцкіх выбарах у Расеі

Расейскае інтэрнэт-выданьне www.grani.ru зрагавала на безальтэрнатыўную прэзідэнцкую кампанію конкурсам палітычнага плякату. У журы ўвайшлі культурныя фігуры расейскае культуры, сярод іх карыкатурыст Андрэй Білжо, пісьменьнік Віктар Ерафееў, журналіст Арцём Тройцкі. Пераможцам стаў постэр «Ён выбіраў парадак», другое месца заняла «Яўка праваленая».

ОН ВЫБИРАЛ ПОРЯДОК

ЯВКА ПРОВАЛЕНА

Прэзыдэнталізм ці

Канстытуцыйныя інжынеры, якія абралі парламэнцкую сыстэму, выцягнулі для сваіх краінаў білецік у ЭЗ. А тыя, якія абралі прэзыдэнталізм, — білецік у Трэці сьвет. Можна цяпер нават ужо сказаць, калі Беларусь можна будзе афіцыйна лічыць краінай Трэцяга сьвету, — 1 траўня 2004 г., піша палітолаг Аляксандар Батура, што нарадзіўся ў Мядзеле, а цяпер выкладае ў Дублінскім унівэрсытэце.

Можна бясконца спрачацца, якая сыстэма лепшая — парламэнцкая ці прэзыдэнцкая. Штогод дзясяткі доктарскіх дысэртацый абараняюцца па гэтай тэме, у іх аналізуюць і параўноўваюць перавагі, скажам, «амэрыканскай» прэзыдэнцкай сыстэмы над італьянскай парламэнцкай ці брытанскай «мажарытарнай» над французскай «паўпрэзыдэнцкай» або яшчэ якой іншай заходняй дэмакратычнай палітычнай сыстэмай.

Кожны па-свойму мае рацыю. І кожная сыстэма мае нешта адрынае ад астатніх, яна чымсьці лепшая ці горшая. Але аналіз такога кітталу мае сэнс толькі ў фармаце заходніх дэмакратыяў. Як я паспрабую паказаць трохі ніжэй, прэзыдэнталізм сапраўды мае пэўныя перавагі, але толькі ў выключных выпадках, і ўсе гэтыя выключныя выпадкі выпадаюць на сталыя заходнія дэмакратыя са сталай палітычнай культурай і панаваньнем закону. Ківаць на прэзыдэнталізм Амэрыкі ці Францыі і не зьяртваць увагі на дзясяткі нестабільных, карумпаваных, недэмакратычных прэзыдэнцкіх сыстэмаў Лацінскай Амэрыкі, Афрыкі, Азіі ці Эўропы ў мінулы час ня ёсьць добрым прыкладам якаснага палітычнага аналізу.

З другога боку, не адзін прэзыдэнталізм вынаваў у палітычных і эканамічных праблемах. Краіны, якія абралі прэзыдэнталізм, з самага пачатку маглі розніцца ад больш «дэмакратычных», якія абралі парламэнцкую форму кіраваньня. Ёсьць пэўныя хібы і ў парламентарызме. Але прэзыдэнталізм — больш неабсячальная форма кіраваньня, якая мае выразна адрынуць ад парламентарызму лёгкую разьвіцця, іншы «рухавік», які вядзе да большай імавернасьці канфлікту, пераваротаў і дыктатуры.

Пуцін ківае на Італію

Выбар сыстэмы залежыць ад таго, якія мэты і каштоўнасьці больш паважваюцца, больш запатрабаваныя ў пэўным грамадстве. Другімі словамі, залежыць ад таго, што трэба максымізаваць у палітычнай сыстэме. Так, калі грамадству больш патрэбны кансэнсус, як мага большая рэпрэзэнтатыўнасьць усіх групавых грамадства, тады гэтану грамадству трэба абраць тую ці іншую форму парламэнцкай «кансэнсуснай» дэмакратыі нахваліць скандынаўскай. Калі больш хочацца рашучасьці ў прыняцці палітычных рашэньняў, дэмакратычнай адказнасьці і стабільнасьці, то трэба абраць пэўную прэзыдэнцкую сыстэму.

Сапраўды — і палітычная гісторыя Італіі таму прыклад — парламэнцкая «кансэнсусная» форма кіраваньня можа быць рэпрэзэнтатыўнай, але вельмі неэфэктыўнай і бездаказнай. Дзясяткі партыяў у парламэнце спрачаюцца месцамі над кожным закопраектам, парламэнт бывае цалкам паралізаваным і ня ў сілах прыняць рашэньне. Выбарцы галасуюць, але ня ведаюць, які ўрад урэшце будзе кіраваць краінай, нават калі іхняя партыя набірае больш галасоў за астатнія.

Так, каб сфармаваць урад у парламэнцкай дэмакратыі, патрэбная падтрымка паловы дэпутатаў у парламэнце. Калі партыя не набірае 50% (а часцей за ўсё гэтак і

адбываецца), яна павінна фармаваць кааліцыю зь іншай ці іншымі партыямі. У такім разе выбарцы ня ведаюць, на якую канфігурацыю пагадзяцца палітыкі, і можа адбыцца сытуацыя, калі ва ўрад уваходзіць партыя, якой большасьць насельніцтва не хацела б там бачыць, за яе не галасавала — але палітыкі дамовіліся паміж сабой.

Ізноў жа італьянскі прыклад: Хрысьціянска-дэмакратычная партыя была асновай кааліцыі і кіравала краінай бесперапынна 50 гадоў (амаль як савецкая кампартыя). Дастаткова, каб апазыцыя не магла дамовіцца між сабой, — а далей хрысьціянскія дэмакраты ўжо маглі дамовіцца з астатнімі партыямі... Адна і тая партыя. На працягу 50 гадоў! Гэта зь ёй (ці, лепей сказаць, зь яе карумпаванымі палітыкамі) камісар Катані змагаўся. Цяпер на досьвед Італіі ківае Пуцін, калі яго крытыкуюць наконт палітычнага дамінаваньня «Адзінай Расеі». І ён па-свойму мае рацыю — гэта цалкам дэмакратычна.

Дэ Голь як выключэньне

Ці ня лепшая прэзыдэнцкая сыстэма, дзе адразу можна бачыць, за каго ты галасуеш? І, калі твай «выбар» пераможа, гэты выбар становіцца ўладай, адразу можа выканаць усё, што паабяцаў?

Францыя была паралізаваная неэфэктыўнасьцю парламэнцкай сыстэмы і знаходзілася на парозе грамадзянскай вайны пры канцы 1950-х. Выратаваў генэрал дэ Голь. Ён прапанаваў моцную прэзыдэнцкую ўладу з прэзыдэнтам, які знаходзіцца «па-над палітыкай», па-над спрэчкамі разьдзяненых парламэнцкіх партыяў. Бацька нацыі. Ці ўзяць прыклад Амэрыкі — моцная прэзыдэнцкая ўлада, эфэктыўная палітычная сыстэма.

Менавіта досьвед Францыі й Амэрыкі ўзгадваўся найчасцей постсавецкімі «канстытуцыйнымі інжынерамі», якія напрыдумлялі канстытуцыю з моцным прэзыдэнтам на пачатку 1990-х. Але ці гэтыя інжынеры ня ведалі, што рабілі, і былі знаёмыя толькі з досьведам Францыі й Амэрыкі, ці проста ўсё сьпісвалі на момант крызысу (а крызыс, як ведама, так сам і просіць, каб хутчэй прышоў дыктатар) і думалі, што насыля ўсё само сабой вырашыцца як трэба, ці якраз наадварот — добра ведалі, што рабілі? Гэта цяпер неістотна. Істотна, што палітычныя інстытуты прэзыдэнцталізму ці парламентарызму маюць пэўныя ўласцівасьці і пасля «інсталювання» гэтых інстытутаў яны робяцца больш і больш стабільнымі і іх цяжэй і цяжэй зьмяніць.

У момант крызысу можна ўстанавіць «крызысную» ўладу, якая й удалей будзе паводзіць сябе так, быццам крызыс не прайшоў.

Істотна таксама тое, што амэрыканская й французская палітычныя сыстэмы хутчэй зьяўляюцца выключэньнем з правілаў, чым правіламі, — рэпрэзэнтатыўнымі эфэктыўнымі прэзыдэнцкімі сыстэмамі. Большасьць прэзыдэнцкіх сыстэмаў, і я зараз гэта праілюструю, папросту не працуюць. Дый французскую сыстэму ніхто й ня лічыць прэзыдэнцкай — гэта клясычная паўпрэзыдэнцкая сыстэма зь «дзьвямою галовамі» — прэзыдэнтам і прэм'ер-міністрам. І калі прэзыдэнт не лашчасьціла мець падтрымку сваёй партыі ў парламэнце, прэм'ер-міністар, які гэтану падтрымку мае, становіцца галоўным гульцом на палітычным полі.

Білецік у Трэці сьвет

Калі паглядзець на суьствэную статыстыку па гэтым пытаньні, усё адразу становіцца відавочна. Так, з 53 маладых краінаў, якія на працягу таго ці іншага часу «экспэримэнтавалі» з дэмакратыяй у зьрынад з 1973 да 1989 г. (постсавецкія краіны ня ўключаныя), 61% краін, якія абралі парламентарызм, заставаліся дэмакратычнымі краінамі на працягу як мінімум 10 год, а то і больш. З другога боку, толькі 20% ад тых, што абралі прэзыдэнталізм, засталіся дэмакратычнымі. Такім

PHOTO BY MEDIANET

Сярод 50 былых калёніяў Вялікай Брытаніі 34 абралі парламэнцкую форму кіраваньня. Зь іх 13 краінаў (40%) здалелі разьвіцца ў дэмакратыі. Гэта няшмат, але сярод 16 «прэзыдэнцкіх» краін ніводная (!) ня здалела разьвіцца ў дэмакратыю.

чынам, толькі 1/5 прэзыдэнцкіх сыстэм здалелі застацца нармальнымі дэмакратычнымі краінамі, а астатнія скаціліся ў бездэмакратычны, бясконыч пераваротаў і грамадзянскай вайны.

Сярод 50 былых калёніяў Вялікай Брытаніі 34 абралі парламэнцкую форму кіраваньня. Зь іх 13 краінаў (40%) здалелі разьвіцца ў дэмакратыі. Гэта няшмат, але сярод 16 «прэзыдэнцкіх» краін ніводная (!) ня здалела разьвіцца ў дэмакратыю. Далей. Кіраваньне 91% прэзыдэнцаў у гісторыі сьвету было перарванае гвалтоўна (пераварот, дэтэрмінавае адстаўка ды іншыя «нестабільныя» рэчы) у параўнаньні з толькі 31% кіраўнікоў парламэнцкіх сыстэмаў.

Постсавецкія і постсавецкія краіны — той жа трэнд. Сярод прэзыдэнцкіх сыстэмаў ніводная не засталася дэмакратыяй у 2004 г. Эканамічная сыстэма неканкурэнтаздольная, рэформы ня ідуць, інвэстыцы ідуць марудна, правы чалавека не паважваюцца.

Большасьць краінаў, якія цяпер уступаюць у ЭЗ, — парламэнцкія рэспублікі. Многія памылкова лічаць Польшчу й Літву прэзыдэнцкімі краінамі — гэта ня так. Яны паўпрэзыдэнцкія краіны зь вельмі моцным прэм'ер-міністрам, які зьяўляецца сапраўдным гаспадаром у краіне, галоўным мэнаджэрам эканомікі. Прэзыдэнт застаецца моцнай фігурай, але больш прадстаўнічай, і пераважна ў замежных справах.

Можна алегарычна сказаць, што канстытуцыйныя інжынеры, якія абралі парламэнцкую сыстэму, выцягнулі для сваіх краінаў білецік у ЭЗ. А тыя, якія абралі прэзыдэнталізм, — білецік у Трэці сьвет. Можна цяпер нават ужо сказаць, калі Беларусь можна будзе афіцыйна лічыць краінай Трэцяга сьвету, — 1 траўня 2004 г.

Неразьвітыя, бо прэзыдэнцкія, ці прэзыдэнцкія, бо неразьвітыя

Можна спрачацца, што краіны, якія абралі прэзыдэнталізм, ужо з самага пачатку былі «іншымі», адрыніваліся ад тых, што абралі парламентарызм. Спрачацца пра інстытуцыйную сыстэму — гэта тое самае, што блытаць прычыну і вынік. Ці ўсе неразьвітыя краіны неразьвітыя, бо маюць прэзыдэнцкую форму кіраваньня, ці яны маюць прэзыдэнцкую форму, бо яны неразьвітыя? Так і ня так.

З аднаго боку, вядома, цяжка параўноўваць Туркмэнстан і Чэхію і сьцьвярджаць, што Туркмэнстан толькі таму атрымаў залатога ідала, які круціцца па сонцы, бо ў іх прэзыдэнцкая рэспубліка.

Ясна, гэта было б глупствам. Формула «прэзыдэнталізм = дыктатура і ўсё дрэнна» і «парламентарызм = дэмакратыя і ўсё добра» шмат што спрашчае. Тут няма дэтэрмінізму. Немагчыма казаць, што, калі абралі прэзыдэнцкія, усё, капец, усё дрэнна. У Амэрыцы ўсё больш-менш у гэтым сэнсе нармальна, нягледзячы на прэзыдэнцкую форму кіраваньня. Тут сувязь хутчэй у імавернасных тэрмінах.

Калі краіна мае прэзыдэнцкую сыстэму,

існуе большая імавернасьць, што яна скоціцца ў дыктатуру (і будзе дрэнна), і наадварот: калі парламэнцкая — меншая імавернасьць. Спрачацца са статыстыкай, якую я прывёў уверх, таксама цяжка. Нешта з прэзыдэнцкімі сыстэмамі ня тое, што вядзе да гэтай статыстыкі.

Розьніца

«Ня тое» — гэта тое, што прэзыдэнталізм і парламентарызм маюць зусім адрынуць лёгкую палітычнага спабарніцтва. Можна сказаць, што сыстэмы маюць розныя «рухавікі». Уся інстытуцыйная сыстэма прэзыдэнталізму пабудавана на ўзаемнай незалежнасьці інстытутаў. І парламэнт, і прэзыдэнт выбіраюцца наўпрост народам, і абодва маюць аднолькавую легітымнасьць. Рана ці позна прэзыдэнт і парламэнт не пагодзіцца наконт нейкага законапраекту, трэба будзе некаж дамаўляцца — глядзіце, што адбываецца: і прэзыдэнт абраны народам, і парламэнт абраны народам, абодва лічыць сябе галоўнымі, а трэцяя галіна ўлада, канстытуцыйны суд, хутчэй за ўсё яшчэ не зрабілася самастойнай і ня можа сказаць, хто зь іх «галаўнішнік» бяспрэчна. А калі й можа, другая пакрыўджаная, «абраная народам» галіна не пагодзіцца.

«Палітычны рухавік» прэзыдэнталізму прывядзе да крызысу рэжыму. Канстытуцыйная крызысу рэжыму вырашаецца склада, яны звычайна вырашаюцца, так бы мовіць, «параканстытуцыйна», як Ельцын «вырашыў» канстытуцыйны крызыс у 1993 г. пры дапамозе танкаў. Ельцын атрымаў супэр-прэзыдэнцкую рэспубліку. Парламент ужо не спрачаўся, хто галаўнішнік, сыстэма выйшла больш-менш «стабільная». Але затое недэмакратычная і завязаная на аднаго гульця, а не на інстытуты. І калі гулец хворы, сыстэма ў крызысе. Тое самае цяпер у большасьці постсавецкіх краінаў.

Зараз паглядзім на парламэнцкую сыстэму. Урад і прэм'ер-міністар залежаць ад парламэнту, і наадварот. Парламент можа вызначыць неадвер урад, калі не прагаласе за які законапраект. Таксама ўрад, у большасьці выпадкаў, можа распусьціць парламэнт і правесці новыя выбары. Такім чынам, існуе ўзаемная залежнасьць, і калі сыстэма атрымае крызыс, гэты крызыс толькі ўраду, а ня ўсёй палітычнай сыстэмы. Танкі ня трэба, патрэбныя новыя выбары, новыя твары.

Стабільнасьць прэзыдэнцтва — міт

Міт наконт стабільнасьці прэзыдэнцкай сыстэмы і, наадварот, нестабільнасьці парламэнцкай — назвычай жывучы. На самай справе, прэзыдэнцкая сыстэма назвычай нестабільная. Усё залежыць ад аднаго чалавека, а не інстытутаў, цяжка дамовіцца з парламэнтам (адзіная прычына, чаму амэрыканская сыстэма стабільная, гэта тое, што і Рэспубліканская, і Дэмакратычная партыя вельмі аморфныя і імяночныя ў інстытуцыйным сэнсе стварэньні і кангрэсы могуць галасавць нават супраць сваёй партыі; прэ-

ПАРЛЯМЕНТАРЫЗМ?

здынт таксама можа ініцыяваць законапракты рукамі льяльных кангрэсменаў і г.д.), палітычны крызіс робіцца крызісам усяго рэжыму.

Парлямэнцкая сыстэма больш стабільная: урад мае большасць у парламенце, якая яго падтрымлівае. Існуе згода, а калі не ўдаецца пагадзіцца, тады склікаем выбары! Ізноў крыху статыстыкі: у сьвечце паміж 1973 і 1987 гадамі 83% часу парламенцкія ўрады мелі большасць і падтрымку ў парламенце, у той час як прэзідэнты мелі падтрымку толькі 48% часу. Другімі словамі, сярэднеарытмэтычны ўрад мог разлічваць на падтрымку парламэнту 4 з 5 гадоў свайго кіравання, у той час як сярэднеарытмэтычны прэзідэнт — толькі палову свайго тэрміну.

Што рабіць «беднаму» прэзідэнту, якому трэба правесці нейкі закон праз парламэнт? Трэба неяк абыходзіць парламэнт — трэба палітычная зброя ў выглядзе дэкрэтаў, якія маюць ці ня маюць сілу закону, пасля, можа, і яшчэ якія паўнамоцтвы на які выпадак, пасля права вэта, каб блякаваць неўпадабаныя парламенцкія законы, пасля падключаем рэфэрэндумы, каб рабіць тое, што народ скажаў (а рэфэрэндумы ва ўсім сьвечце — гэта самая небяспэчная зброя для дэмакратыі, асабліва калі ў краінах няма дэмакратычнай традыцыі за плячыма, як няма яе ў нас), а пасля парламэнт увогуле ня трэба — падключаем лёгкі «дзяржава-народ-прэзідэнт». Пасля — капэц канстытуцыяналізму і капэц дэмакратыі.

Тое, што адбылося ў Беларусі ў 1994—96, ня ёсьць нейкім выключным ненармальным

актам. Тое самае адбылося ў дзясятках краінаў Лацінскай Амэрыкі ды Афрыкі і раней — Эўропы, якія абралі падобныя інстытуты і знаходзіліся ў падобных абставінах.

Усё цалкам лягчэна. Калі парламэнт не пагаджаецца з прэзідэнтам, пачынаем выпускаць дэкрэты, парламэнт ня можа падаці і аб'яднацца, бо партыі слабыя, тады падключаем народ праз рэфэрэндум — і гудбай, парламэнт. Няма тут і дэтэрмінізму.

Францыя засталася дэмакратыяй. Але большасць «францыяў» — не засталася. Ня ўсім пашанцавала мець дэ Голя. Пры прэзідэнталізме існуе нашмат большая імавернасць і небяспэка, што ўсё скончыцца дрэнна.

Трэба моцныя партыі

Яшчэ адно. Бяз партыяў — эфэктыўных, парламенцкіх партыяў — немагчыма парламенцкая сыстэма. Магчыма толькі прэзідэнцкая. Можна спрачацца зноў, якая зь іх лепшая, але перад тым, як будаваць любую сыстэму, патрэбныя, як мінімум, парадак і мір. Беспарадак і вайна патрабуюць дыктатара (добра яшчэ, калі дэмакратычна абранга прэзідэнта, які гуляе ваводзе дэмакратычных правілаў).

Будаваць дэмакратычную сыстэму зараз у Іраку немагчыма. Спачатку трэба навесці парадак і пабудаваць парламенцкія партыі на лякальным узроўні, як гэта было зроблена ў Нямеччыне пасля вайны. Як гэта зрабіць у Іраку — ня ведаю, і добра, што я не працую там палітычным кансультантам.

Каб у Беларусі паўстала парламенцкая сыстэма, трэба моцныя парламенцкія партыі з рэальнай, а не эфэмернай падтрымкай, і не абстрактнага «народу», а канкрэтных груповак грамадства і бізнэсу.

Адна з прычынаў 1996 г. — не існавала сапраўдных партыяў, за плячыма якіх стаялі б моцныя бізнэс-групы. Партыі тут не адны вінаватыя — не існавала яшчэ і бізнэс-групы.

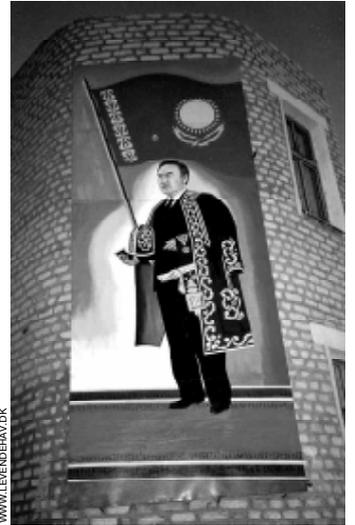
Прэзідэнты апраўдваюць сваю моцную выканаўчую ўладу тым, што не існуе моцных партыяў, каб былі падставы ўводзіць парламенцкую сыстэму. І гэтыя прэзідэнты абсалютна маюць рацыю: не існуе моцных партыяў — і немагчыма парламенцкая сыстэма. Але з другога боку, калі нічога не рабіць, так нны ніколі і не паўстануць, а калі актыўна супрацьдзейнічаць іх паўстанню, дык яшчэ і пазней за «ніколі».

Канстытуцыі будуецца на страху

Якая сыстэма патрэбна Беларусі, якая будзе найбольш эфэктыўная? Якая Канстытуцыя? Перш за ўсё, патрэбна вырашыць, што такое Беларусь і чаго хочучь беларусы, доўга і цесна абмеркаваць праблемы і прэспэктывы. Хочам вольны рынак і жыць, як людзі, ці хочам жыць у Трэцім сьвечце? Калі першае, тады трэба мяняць, і гэта будзе балюча. Калі апошняе, тады нічога ня трэба мяняць, усё і так «чотка».

Парлямэнтарызм ці прэзідэнталізм — гэта толькі інстытуты, яны самі па сабе не

Працяг на старонцы 10.

Кіраваньне 91% прэзідэнтаў у гісторыі сьвету было перарванае гвалтоўна (пераварот, дэтэрмінавая адстаўка ды іншыя «нестабільныя» рэчы) у параўнаньні з толькі 31% кіраўнікоў парламенцкіх сыстэмаў.

Мадэль сярэдзіны 90-х выдыхаецца

Гутарка зь Міхалам Пліскам

«Усе дзяржавы, якія дасягнулі незалежнасьці ў 20-я, — Літва, Эстонія, Польшча — таксама прайшлі праз аўтарытарызм. Краіны былі на той момант сялянскія, ідэі дэмакратычнага грамадства былі ў іх непапулярныя, і прыйшлі Пілсудзкі, Ульманіс, Сьмятона, — такія паралелі праводзіць адзін з найлепшых у краіне адмыслоўцаў у галіне канстытуцыйнага права Міхал Пліска. — У сёньняшнім сьвечце спадзева на аўтарытарызм праходзяць хутчэй, чым тады».

АНДРЭЙ ЛЯКШЭВІЧ

Міхал Пліска: Калі распрацоўвалася Канстытуцыя (а падрыхтоўка да гэтага пачалася ў 1990-м), то спачатку прадугледжваўся варыянт больш моцнай прэзідэнцкай рэспублікі, але ў 94-м схіліліся да мадэлі, якую большасць палітолягаў пазначае як «паўпрэзідэнцкую рэспубліку», альбо «прэзідэнцка-парлямэнцкую». 10 гадоў, якія прайшлі з моманту прыняцця Канстытуцыі, і амаль 15 гадоў з аднаўленьня незалежнасьці краіны сьведчаць аб тым, што парламенцкая рэспубліка, відаць, паскорыла б працэс эканамічных рэформаў і дэмакратызацыі.

«НН»: А можа, справа толькі ў асобе? Можа, іншаму моцнаму прэзідэнту, наадварот, лягчэй было б асучасніваць і рэфармаваць краіну, без тармажных спрэ-

чак паміж парламэнтам і прэзідэнтам, сьведкамі якіх мы былі ў 1994—1996-м?

М.П.: Многасе залежыць ад стану грамадзкай сьведомасьці. Ёсьць выпадкі ў краінах Усходняй Эўропы, дзе аўтарытарна дзейнічаў не прэзідэнт, а прэм'ер-міністар (Славаччына). Адна справа — фармальны закон, іншая — як ён здзяйсняецца. Так і з Канстытуцыяй. У нас, як ва Ўкраіне і Расеі, дзейнічала аб'ектыўная заканамернасць узмацненьня выканаўчай улады, якая набыла перавагу над заканадаўчай, падмаўшы яе. У Беларусі асабісты рысы прэзідэнта толькі паскорылі гэтыя працэсы. Але нават у выпадку калі б прэзідэнтам быў абраны Кебч, амаль нічога б не зьмянілася.

«НН»: Прэзідэнт Расеі стаў вя-

домы залдоўга да выбараў 14 сакавіка, карумпаванаць рэжыму Кучмы абмяркоўваюць сусьветныя мэды, у Літве — скандал з Паксасам, ня кажучы пра азіяцкія праявы кшталту Ніязава. Ці не падаецца Вам, што ў большасьці постсавецкіх краінаў падарваны дзвер да інстытуту прэзідэнцтва як такога?

М.П.: Дыскрэдытаваньня ня сам інстытут прэзідэнцтва, але моцнага прэзідэнта. Безумоўна, дыскрэдытавала сябе дэлегаваў, ці рэфэрэндумная дэмакратыя. Пры абраньні прэзідэнта ўсеагульным галасаваньнем і надзяленьні яго заканадаўчымі паўнамоцтвамі ня выключана, што дзяржава ўрэшце стане аўтарытарнай ці нават таталітарнай.

Тую мадэль, якая ў нас існуе, нельга ж назваць нават прэзідэнцкай рэспублікай у чыстым выглядзе! У клясычных прэзідэнцкіх рэспубліках, як ЗША ці Францыя, прэзідэнт, пры ўсёй ягонай моцы, не валодае правам прымаць акты, якія на сваёй сутнасьці зьяўляюцца законамі. Беларусь — адзіная з эўрапейскіх краінаў, дзе такое практыкуецца. Нават у Расеі, дзе вельмі моцны прэзідэнт, права прымаць законы мае толькі Дзяржаўная дума.

«НН»: Ёсьць меркаваньне, што менавіта прэзідэнцкая рэспубліка дазваляе зьявіцца пераход да дэмакратыі.

М.П.: Ва Ўсходняй Эўропе большая псыхэту на шляху дэмакратызацыі і рынаковых рэформаў дасягнулі якраз парламенцкай рэс-

публікі — Вугоршчына, Эстонія, Чэхія.

Мне падаецца, што ў транзытных краінах або прэзідэнт не павінен абірацца ўсім народам, або мусіць быць моцны парламэнт і рэальны падзел улады. Інакш ствараецца ілюзія падвойнай заканадаўчай легітымнасьці: з аднаго боку, законы прымае парламэнт, а зь іншага — указы і дэкрэты прэзідэнта таксама маюць сілу закону. У Канстытуцыі 1994 г. было напісана: «Найвышэйшым заканадаўчым органам краіны зьяўляецца парламэнт». Аднак прэзідэнта абіраў увесь народ, і гэты народ («у глыбіні душы») лічыў, што прэзідэнту таксама дазволена прымаць законы. І дзейны прэзідэнт гэтым вельмі моцна скарыстаўся. Не заўжды мадэль, зафіксаваная ў Канстытуцыі, забяспечвае нармальнае функцыянаваньне сыстэмы.

«НН»: Якое існуе канстытуцыйнае выйсьце з той сытуацыі з дэбальнасам галінаў улады, у якім вы патрапілі?

М.П.: Усе краіны, якія дасягнулі незалежнасьці ў 20-я, — Літва, Латвія, Эстонія, Польшча — прайшлі праз аўтарытарызм. Яны ствараліся як парламенцкія рэспублікі, але прыйшлі Пілсудзкі, Ульманіс, Сьмятона ды іншыя дыктатары. Краіны былі на той момант сялянскія, у іх не былі папулярныя ідэі дэмакратычнага грамадства. Тое ж можна сказаць і пра Беларусь пачатку 90-х. Народ чакаў, што дэмакратыя прынясе яму паліпэньне эканамічнага становішча, а калі гэтага не адбылося — вярнуўся да ідэі

- Беларусь — адзіная з
- эўрапейскіх краінаў, дзе
- прэзідэнт мае права
- прымаць акты, што маюць
- сілу закону. І ў Расеі, і ў
- Францыі, і ў ЗША права
- прымаць законы мае
- толькі парламэнт.

моцнай улады. Павінна зьмяніцца пакаленьне, і гэта паступова адбываецца. Трэба гадоў 20—25, каб зьмяніць арыентацыю насельніцтва і эліты. Апошняя павінна сама зрабіць вывад, што лепш кіравацца дэмакратычнымі каштоўнасьцямі, чым аўтарытарнымі. Між іншым, ужо цяпер шмат хто стаў заўважаць, што мадэль, створаная ў сярэдзіне 90-х, выдыхаецца.

«НН»: Дзевяцьдзеца чакаць 2016 году?

М.П.: Неабавязкова. Я разважаў у сэнсе «ідэальна», калі б Беларусь была замкнутым грамадствам. Але ж адбываюцца працэсы глабалізацыі, інфармацыя распаўсюджваецца хутка, грамадзяне Беларусі ба- чаць, што адбываецца ў сусьсяў. У сёньняшнім сьвечце спадзева на аўтарытарызм мадэль праходзяць хутчэй... Не адна Беларусь, шмат якія дзяржавы рэгіёну яшчэ не адшукалі сваёй формы кіраваньня, сваёй «вопраткі».

Гутарыў Зьміцер Дрыгайла

Энцыкляпэдыя нашага часу

«Круглы стол» у Рэдакцыі «Нашай Нівы» быў прысьвечаны выхадзі апошняга тому «Энцыкляпэдыя гісторыі Беларусі» (ЭГБ). Для беларускай гістарыяграфіі 7-тамовае выданьне ўнікальнае. Над 17 000 артыкулаў працавалі амаль 700 аўтараў. Тыраж першых двух тамоў складае 20 000 асобнікаў, астатніх — 10 000. Грандыёзны кампэндыйны ведаў пра краіну... Як ім карыстацца? Уздзел у абмеркаваньні ўзялі аўтар і навуковы кансультант ЭГБ Анатоль Сідарэвіч, доктар гістарычных навук Захар Шыбека, навуковы рэдактар выдавецтва «Беларуская энцыкляпэдыя» Валер Пазынякоў.

«НН»: Энцыкляпэдыя гісторыі Беларусі выходзіла ў пару палітычных пераменаў і гістарычных пераацэнак. Ці своечасова?

Анатоль Сідарэвіч: Яна не магла выйсьці раней, бо тады гэта было б нешта нахштат савецкага энцыкляпэдычнага даведніка «Янка Купала», дзе не было ні Вацлава Іваноўскага, ні іншых дабрадзеяў Купалы. Праект ЭГБ быў народжаны ў самы разгар перабудовы. На нарадах па слоўніку энцыкляпэдыі (сьпісе артыкулаў, якія ўводзіць у выданьне) чулася неверагоднае на тым часе: Першая, Другая Ўстаўная грамата, Рада БНР...

Захар Шыбека: Калі Міхась Ткачоў распачынаў гэтую працу, дык гэта была вельмі сьмелая думка — на мяжы фантастыкі. Грамадства было саветызаванае, узровень гісторыкаў быў нізкаваты. Падчас працы над энцыкляпэдыяй падвышаўся іх прафэсіяналізм, адкрываліся архівы, зьяўлялася магчымасьць кантактаваць з замежжам. Першыя тры тамы абудзілі цікавасьць да гісторыі ў грамадзтва. І цяпер яно больш падрыхтавана для ўспрымання акадэмічных дасьледаваньняў, навукова-папулярных кніг.

Валер Пазынякоў: Калі б ЭГБ зьявілася цяпер, ужо ня той быў бы грамадзкі рэзананс. Складаючы слоўнік энцыкляпэдыі, разлічвалі на пяць тамоў. Але вырашылі падстрахавацца і запіналі шасьць — на запас. У выніку, як бачым, матэрыял улез толькі ў сем тамоў.

Савецкія «гіры»

«НН»: Якія станючыя бакі мае ЭГБ? Якія адмоўныя можна было назьбегнуць?

А.С.: Калі б своечасова адбыліся навуковыя дыскусіі, можна было б пазьбегнуць «гіраў» бальшавіцкай гістарыяграфіі. Мясце зьбянтэжыў артыкул у 1-м томе «Антыфэадальнай вайны 1649—51 г.». Не было антыфэадальнай вайны, як вельмі добра паказваў прафэсар Грышкевіч. Прыходзіць Гарушка ці іншы «ватажок», бунтуе тут мужычкоў і мяшчанаў — пачынаецца варушэньне. Сыходзіць — усё, ніякага варушэньня няма. Тут дзейнічала схема: у Расеі былі сялянскія войны, ва Украіне — гайдамаччына, значыць, трэба было паказаць і ў Беларусі нешта такое. Хоць тут былі ўсімі іншыя ўмовы: заставаліся свае арыстакраты, памешчыкі. Сяляне з дзьвюма каровамі ўцякалі ад пана, лічылі, што жорстка...

Ёсьць артыкулы пра ўсіх першых сакратараў ЦК КПБ. Але няма ўсіх старэйшых Рады БНР. Не падаюцца імяны ўсіх прэм'ер-міністраў міжваеннай Польшчы. Няма Габрыэля Нарутэвіча — першага прэзідэнта Польшчы, абранага з падтрымкай нацыянальных меншасьцяў і забігана польскімі шавіністамі. Няма і Ваіцяхоўскага, другога прэзідэнта, затое ёсьць Масьціцкі — трэці. Прынцып не вытрымліваецца.

Аўтары і кансультанты

«НН»: Першыя тры тамы энцыкляпэдыі рыхтаваліся ў адным палітычным кантэксце, другая палова — у зусім іншым. Ці атрымаўся цэльны праект?

З.Ш.: Гісторыя — грамадзкая навука, і выданьне ўбірае ў сябе эвалюцыю самога грамадства. Першыя тамы напісаньня з пазыцыў

Захар Шыбека: Такія энцыкляпэдыі выдаюцца ў перыяд стабілізацыі, як вядома Французская. А ў нас яна выдавалася ў пераходны перыяд. І гэта фэнаменальны факт, бо яна магла на трэцім томе спыніцца.

беларускага народніцтва, нацыянальнага рамантызму. На 4-ы і 5-ы прыйшоўся перыяд рэакцыі, у выданьня зьявіўся цензор, дыктаваліся ўмовы. Але ў энцыкляпэдыі пануе факт. І аўтарскі калектыў у шостым томе выйшаў з «контррэвалюцыйнай ямы». Сёньня прафэсійны ўзровень калектыву настолькі высокі, што, каб ён цяпер рабіў другое выданьне, гэта была б супэрэнцыкляпэдыя! Я хачу падкрэсьліць вялікую ролю супрацоўніцы «Бел-Эн» Ларысы Языковіч.

А.С.: Яна практычна захавала аўтарскі калектыў. Некаторыя выйшлі, але шмат хто застаўся. Нават Адам Залескі перастаў быць сьбрам навуковай рады.

З.Ш.: Засталіся Грышкевіч, Сідарэвіч, Скалабан... Людзі прымалі правільнае рашэньне: калі пакінуць праект, там застануцца толькі артадоксы, савецкія гісторыкі. І тады б ня выйшла такое выданьне, якое мы маем. Хоць і гэта было няпроста. У ЭГБ пазначаныя навуковыя кансультанты: час ад часу нам дасылаю на рэцэнзію той ці іншы артыкул. Але не запрашалі на кансультацыі наокоп патрэбы артыкулаў. Іначай шмат чаго можна было б пазьбегнуць.

А.С.: Яны хацелі б і «Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі» не чапаць. Дзякуй Богу, гэтага не паўтарыла 18-тамавая энцыкляпэдыя. У першых тамах ЭГБ мы закурсывілі (пазначылі, што гэтыя тэмы будуць у іншых тамах) такі машырык, асабліва ў тэмах «беларуская», «віленская», што па гэтых пракладзеньных рэйках прайшло шмат артыкулаў. Мусілі даць і Слуцкае паўстаньне, і Саюз беларускай моладзі, і г.д.

Без нацыянальных іконаў

З.Ш.: У ЭГБ ёсьць артыкулы, напісаныя гісторыкамі савецкай школы, гісторыкамі нацыянальнай беларускай школы. Ёсьць уплыў эміграцыйнай гістарыяграфіі. Энцыкляпэдыя ўвайшла ў навуцальны працэс. Мы, выкладчыкі, раім яе студэнтам. Культурны карыстаньня энцыкляпэдыяй у нас, на жаль, няма. Часьцей шукаюць нешта кітаўта «Краткаго курса ВКП(б)», дзе ў кароткай форме растлумачана адразу ўсё. Кніжачка Якава Трашчанка разлічана на такіх карыстальнікаў. А ЭГБ дае чалавеку выбар: у ёй нэўтральныя інфармацыя, можна ўзяць фактуру і паразважаць. Такія энцыкляпэдыі выдаюцца ў перыяд

Валер Пазынякоў: энцыкляпэдыі з паперы пераводзяцца ў электронны фармат. На інтэрнэт-старонцы інфармацыя абнаўляецца кожную гадзіну. Нас чакае такі самы шлях.

стабільнасьці, як вядома Французская энцыкляпэдыя. А ў нас яна выдавалася ў пераходны перыяд, падчас трансфармацыі грамадства. І гэта фэнаменальны факт, бо яна магла на трэцім томе спыніцца.

В.П.: Ёсьць перамянасьць паміж сучаснымі зьявамі і тым, што пачалося раней: дабудаваны Палац Рэспублікі, чыгуначны вакзал у Менску... Такая тэндэнцыя — працягваць набыткі.

Сачыце за спасылкамі

З.Ш.: У выданьні поўна старых стэрэатыпаў — пра сацыяльную справядлівасьць, клясавую барацьбу. Але яны ня шкодзяць. Чытач глядзіць, што напісаў артыкул, і вырашае, ці давяршаць аўтару.

«НН»: Дык карыстальніку, не абязнапаму ў прэсэналіях гісторыкаў, цяжка будзе разабрацца?

А.С.: Возьміце артыкул «БССР». Там ёсьць індустрыялізацыя і ўсё такое, але ж ёсьць адсылка «Калектывізацыя». А ў тым артыкуле — адсылкі «Раскулачваньне», «Правы ўхілі» і г.д. Гэта тое, пра што казаў доктар Шыбека, — умельне чытаць энцыкляпэдыю. І ня ўсё залежыць ад базавых артыкулаў.

З.Ш.: Савецкія гісторыкі не атрымалі ў ЭГБ манапольнага права на трактаваньне гісторыі. Чалавек здаровага сэнсу зможа разабрацца — праз спасылкі. Добра, што выданьне выйшла плуралістычнае. Такі час быў — з рознымі поглядамі.

А.С.: Азначныя моманты ў біяграфіях усё выкінутыя. Параўнайце артыкул «Васіль Захарка» ў 12-тамавай «Беларускай савецкай энцыкляпэдыі» і ў гэтай: там 2/3 эпітэтаў і 1/3 інфармацыі, а ў нас — толькі інфармацыя. Але ўявіце сабе, што селі б аднадушчы і пачалі пісаць. Я б напісаў «вялікі Антон Луцкевіч», нехта — «непараўнальны Вацлаў Ластоўскі» і г.д. А за гэтыя дзесяць гадоў зьявіўся вялізны пласт літаратуры. І выяўляецца, што не такімі ўжо ідэальнымі былі Ластоўскі, Езавітаў, Бадунова і г.д. Дзякуй Богу, што не далі рамантыкам ад нацыянальнай гістарыяграфіі размахнуцца пёрамі, займацца агіяграфіяй!

Перавыданьня ня будзе

«НН»: Энцыкляпэдыя павінна акумуляваць агульнавядомыя ўстойлівыя

Анатоль Сідарэвіч: Дзякуй Богу, што не далі рамантыкам ад нацыянальнай гістарыяграфіі размахнуцца пёрамі, што ў біяграфіях выкінутыя ўсе ацэначныя моманты.

веды. ЭГБ шмат у чым публікуе першаадкрыцьці. Добра гэта ці кепска?

В.П.: Гэта мінус. Ува ўсім сьведзе энцыкляпэдыя падсумоўвае. Але ў нас да 80-х выходзіла вельмі мала кніг у параўнаньні з Расеяй, Украінай, Літвой. І аўтары ЭГБ пачалі даследчыцкую працу. Зьяўляліся артыкулы пра асобаў, якіх у слоўніку і не прагледжвалася. Паводле маіх падлікаў, слоўнік зьмяніўся падчас працы на 50%. Многія факты, знойдзеныя ў архівах, былі «сырымі», ацэнкі — папярэднімі. Але яны трапілі ў энцыкляпэдыю і застануцца там на доўгія гады.

Адначасова публікацыя першаадкрыцьцяў накірвала даследчыкаў на распрацоўку новых тэмаў, акцэнтавала грамадзкую ўвагу.

А.С.: Напрыклад, згадвалася Канстытуцыя БНР, але самога тэксту даследчыкі не цытавалі. Сёлета ў «Агече» яна ўжо апублікаваная. Многае з таго, што мы бралі напераў у эміграцыйных і падляцкіх гісторыкаў, удалося знайсці ў Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва. Дакумэнты да 1990 г. ляжалі там пад грыфам «Сакрэтна». Нават літаратуразнаўчыя артыкулы Луцкевічаў.

З.Ш.: У ЭГБ нашыя гісторыкі маглі ў сьціслай форме выклесці свае погляды і адкрыцьці. І гэта вельмі зручна для чытача: ня трэба перагортваць манаграфіі — дастаткова прачытаць артыкул у энцыкляпэдыі. Але ЭГБ ня можа быць нашай іконай. Гістарычныя дасьледаваньні разьвіваюцца. Патрэбнае перавыданьне, дадатковыя тамы. ЭГБ — стрыжань разьвіцця грамадства, гарантыя нашай дзяржаўнасьці, каштоўнасьці нашай культуры, гістарычнай традыцыі.

В.П.: Будзьма рэалістамі: перавыданьня ня будзе. Цяпер разглядаецца магчымасьць выданьня крыху скарачанага выданьня на расейскай мове: 3-4 тамы. Сусьветная тэндэнцыя такая: усё энцыкляпэдыі з паперы пераводзяцца ў электронны фармат. Там абнаўленьне ідзе пастаянна. Нас чакае той самы шлях. Гэтыя сем кніг на паперы застаюцца як помнік, але энцыкляпэдыячная справа ў галіне гісторыі не спынілася.

Падрыхтаваў Аркадзь Шанскі

Падзяка Беларускаму ПЭН-цэнтру за дапамогу ў арганізацыі «круглага стала».

Андрэй Хадановіч:

Мае вершы як лісты шчасьця

Працяг са старонкі 2.

«НН»: Беларускае выданне ідэнтычнае папярэдняму ўкраінскаму?

А.Х.: Беларуская кніжка ўнутры зусім іншая. Яна большая, там ёсць шмат тэкстаў, якія не ўвайшлі ва ўкраінскае выданне, — вершы, створаныя за апошні год-паўтара.

«НН»: Пагаварылі найперш з украінцамі, а ня з імі, сваім народам... Лягчэй надрукавацца па-ўкраінску, чым па-беларуску? Няма прарока ў сваёй айчыне?

А.Х.: Украінцы таксама маюць песню пра «Бедну басоту». Але іх варыянт на вострым радкоў карэйшчы за наш. Украінская «бідна голо-та» адрозніваецца б'юць дзядзьку багатага, які цвельца з добрых людзей. А беларусы спачатку яго ўгаворваюць, да стала просяць: «А ты ня сямейся, дзядзьку багаты!» Усе беларускія працы адрозніваюцца з такім васьмірадкавым спазненнем — фармаванне нацы, далучэнне да агульнаўрапейскай працасаў і, нарэшце, станаўленне іншафармацыйнай літаратуры.

«НН»: Гуляць у карты, чытаць, пісаць і г.д. пад коўдрай з ліхтарыкам — любімы занятак дзяцей, што хаваюцца ад бацькоўскіх воклічаў: «А ну спаць!»

А.Х.: Толькі гуляць не вінаваці мяне ў інфанталізме. Як на мяне, дзядзінасьць — зусім не найгоршая рыса. Шмат азэрніняў, адкрыццяў прыходзяць да чалавека, калі ён далёкі ад непараўнай сур'ёзнасці, ад сфармаванасці. Творца ўсё жыццё мусіць быць недасфармаваным. Ён змяняецца, даспявае і расце ў добрым сэнсе слова. Дай Бог дарослым рабіць такія адкрыцці, задаваць такія пытанні і знаходзіць такія адказы, які дзеці.

Даросламу чалавеку няма чаго займацца паэзіяй — ёсць грунтоўная проза, запатрабаваная сёння чытачом: о, возьмеш кніжку, то маш рэч, сюжэцт ёсць, можна чытаць месяц у транспарце. Найлепшае дзіцяцка ад паэзіі, якое я ведаю, — гэта народны паэт Беларусі Рыгор Бардулін, які па-дзіцячаму непасрэдна рэагуе на логік да рэальнасці. У гэтым сэнсе дзядзька Ры-

гор нічым не адрозніваецца ад ліцвіста Глеба Лабадзенкі, які піша вершы й дасылае на п'ейджэр адрасатам, а найчасцей адрасаткам. І яны таксама маюць сваё вялікае шчасце!

«НН»: Ці можаце Вы пахваляцца прыкладамі сваіх «лістоў шчасця»?

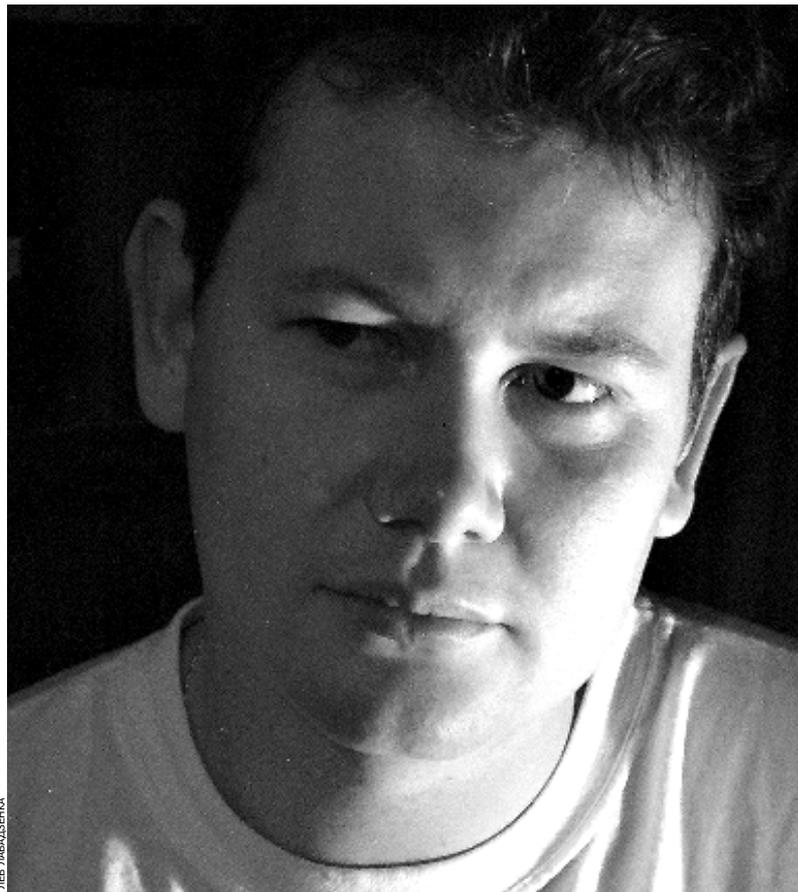
А.Х.: Магу. Напісаў я колькі беларускіх лімэрыкаў і зауважыў, што людзі пачалі перакладаць ангельскія лімэрыкі — Эдварда Ліра, клясыка жанру, або зьяўляюцца гомельскія лімэрыкі, напісаныя гомельчанам, або лімэрыкі Васіля Фірхольда — відавочна, беларускі напачаток Казьмы Пруткава — з мацюкамі, салёным слоўкам. Праўда, пасля «Здубавецця» Бардуліна беларускага чытача такім ужо ня здзівіш. Ён страціў сваю цнатлівасць, і мы ня будзем яе аплакваць. Другая тэхналогія «лістоў шчасця» для мяне — гэта «Перакладніцкая майстэрня», якую я праводжу пры Беларускай калегіюме. Раз на тыдзень дзясятка-два «маладых шаленцаў» збіраюцца, каб адрэагаваць, абмеркаваць, у пакутах спарадзіць сымпатычны пераклад.

«НН»: «Вашыя творчыя пляны»?

А.Х.: Я ператварваюся ў сэрыйнага маньяка ад выдавання кніжак. За другой беларускай кніжкай хутка чакаецца трэцяя — «Землякі, альбо Беларускія лімэрыкі», а там насыпае і чацвёртая — «Дурка Беларуская» (ня блытаць з Багушэвічам!). Настаў «справаздачны прыезд» перад чытачом, які жадаў бы гэта мець у сябе ў выглядзе кніжак. Час ладзіць прэзентацыі, відэаішчы, «слыховішчы», выносіць сьмецце з... творчай лябараторыі. Час паэту вылазіць з-пад коўдры!

«НН»: І калі вылазіны?

А.Х.: У цёплыя спадзюся, дзень 18 сакавіка. У Доме літаратара а 18.30 будзе прэзентацыя «Лістоў з пад коўдры». Алесь Пушкін прывязе свой новы перформанс. Возьме ўдзел і шануюны Рыгор Бардулін. Будзе ўладзімер Арлоў, які сьціньць экзатычныя сны, у тым ліку пра Хадановіча. Ішчэ будуць Зьміцер Бартошкі, Серж Мінскевіч, творчы хаўрус Дзюці і Віктар Жыбуль. Апош-

ГЛЕБ ЛАБАДЗЕНКА

ня, як на мяне, — адны з самых шматбагальных у Беларусі аўтараў. Чакаецца шмат харызмы й энэргіі, якой творцы абмяняюцца з тымі, каму гэта патрэбна.

«НН»: Чым Вы асабіста парадуюце публіку?

А.Х.: Апошнімі часамі паэзія ў нас падзялялася на высокую й нізкую жанры, не раўняючы як за часоў клясыцызму. Вось жа, на імпрэзе будзе й «высокае», і «нізкае». Будзе, скажам, перасмешніцтва зь беларускай савецкай літаратуры, кітлату «Хлопчык і копчык», дзе я перапіваю ляўкоўскага Купалу. А зусім днямі, на пачатку посту, напісаў верш «Пост» зь пераспевамі Блока, пра дзёўчыну, якая «пела ў шыкоўным бары».

«НН»: Андрэй, калі Вы пасьпелі так начытацца? У адным Вашым зборніку можна налічыць прыхаванае чытаньне й аліўзі на сотні аўтараў ад Грабеншчыкова да Гамэра. Ёсць пытанні з расейскай папсачоў... Падаецца, Вам усё роўна, з чаго песьні свае карункі.

А.Х.: Мне часта згадваюцца словы Шарля Бадлера, які казаў, што паэт — як сонца, праменьню якога ўсё адно куды падаць — на залатыя кліяноды ці на кучу лайна. У гэтым сэнсе для мяне сьмецця не існуе. Любая моўная канструкцыя, любы фрагмент культуры, назапашаны чалавекам як у высокім, так і ў нізкім сэнсе, ёсць як бы фрагментам дзіцячага калейдаскопу. Варта яго пакарціць, страсянуць, зазірнуць — ня ведаеш, што складзецца, які ўзор. У мяне пытаюць, ці шаную я клясыкаў, ці здэкуюся зь іх. Найперш шаную, а толькі потым сьмяюся. Хто ж вінаваты, што мая персанальная дошка пашаны часам так нагадвае кар'якатуру? На люстэрка ў такіх выпадках наракаць не выпадае.

Гутарыла Святлана Курс

Лісты з-пад коўдры

праз акно месяцавы поўраз апускаецца па крывой я я ня бачу залез пад коўдру з галавой

навісаюць словы хадульна расстаўляюць пасткі пасты а пад коўдрай цёпла й утульна і нястрашна пісаць лісты

будзе рады палкоўнік маркес і астатнія пацаны асьцярожна ступае накрас кльшаногі й трохі п'яны

не кампютарныя крамзолі а жывое рукі сьляды хай баяць на пальцах мазолі не бяды

бо нашто электронная пошта калі проста так не ў пару немавед пра што і навошта немавед каму гавару

Хлопчык і копчык

Дж., В.Ж. і ўсім аматарам Я.К.

Мой мілы таварыш, мой хлопчык, што прагнуў калісьці ў палёт, Я, ведаеш, хворы ўжо копчык, Разьбіты табою аб лёд.

Брыдзеш па жыццё нецвярозы, Глядзіш у палонку й пялю... А помніш, як ты з бамбавоза Калісьці глядзеў на зямлю:

«Як месяц на небе начуе, Як блукае ў лесе мядзвездзе...» А сёньня — і вуха ня чуе, І вочы працяюць ледзь-ледзь.

Твой месяцчк мае нябёсы І мае мядзвездзе свой бярог, А ты, ад гарэліцы косы, Ня мавеш нічога, бо лол!

Тры дні цябе трэсла й ламала, І копчыкам біла аб лёд. Табе гэта, можа, і мала, А мне — ляцець толькі ў пралёт.

Мы, зрэшты, і так у пралётце. Нашто нам маскоўскі гатэль? З вышынёй на аўтапілёце Ляцім, як цяжкая гантэль.

Маленькаму копчыку, хлопчык, Прыходзіць вялікі капец... І больш не заві мяне «копчык» — Па-нашаму трэба «хвасьцец»!

Трызьненне сівой кабылы

Адкрыю, што мела ў тайне, згадаю, чаго не забыла: над купані гною ў стайні ўжо колькі стаіць кабыла!

Пакуль у цёплай бялізны вы ў ложку сьпіце пад коўдрай, я ў стайні стаю і трызною, і б'ю аб зямлю падковай.

Кабыла зь мянушкай Нюся, што ў стойле сумуе ўпотай між пяціцай і суботай. Лічаце, што я вам сьнюся.

Малы гаспадар у школе ня быў — захварэў на герпэс... А я ня буду ніколі, ніколі ня буду на гербе з

гатоваю ў бітву зданьню — і плачу ўначы пра нешта. Прадаўшы свабоду ў стайню (а сьлёзы — дробная рэшта),

бунтую — кожнай падковай — забылай пра сон кабылай, усёй сваёй жыццёвай, адною конскаю сілай.

Паганская энцыклапедыя

Міталагічны слоўнік. — Менск: «Беларусь», 2004. 3000 ас.

Энцыклапедычны слоўнік «Беларуская міталогія» аб'яднаў пад адной вокладкай звесткі з легендаў, павер'яў і навуковых даследаванняў. Сярод аўтараў — найбуйнейшыя даследнікі паганства з ліку этнографі, археолягаў, культуролягаў. Інфармацыя пра вышэйшых і ніжэйшых бостваў, сакральныя месцы і абрады беларусаў упершыню сыстэматызаваныя пад адной вокладкай. Кожная «літара» слоўніка аздоблена адмысловай застаўкай, намальаванай Тодарам Кашкурэвічам.

Слоўнік, у які ўвайшло 600 артыкулаў 22 аўтараў, рытуальна да выхаду сем гадоў. Аснову аўтарскага лектыву склалі людзі, якія на пачатку 90-х гуртаваліся вакол «Мядзьяных ваўкоў», суполкі паганцаў, і цэнтру этнакасмалогіі «Крыўы». Некалкі гадоў праект быў у «падвешаным» стане: бракавала грошай. Нарэшце ў 2003 г. з'явілася магчымасць надрукаваць слоўнік у выдавецтве «Беларусь». Палова накладу трапіла ў бібліятэкі.

Аднак гэтая магчымасць лёдз не абярнулася супраць саміх складальнікаў. У выдавецтва з'явіліся прэ-

тэнзіі да ілюстрацы на вокладцы, зробленай Т.Кашкурэвічам: «Празь меру багата паганскіх матываў». Малюнак даваўся пераарабіць, але на вокладцы і цяпер можна ўбачыць рагатага чорніка.

Асаблівасць слоўніка — аўтарская падача матэрыялу. Артыкулы Тацяны Валодзінай грунтоўна ня толькі на літаратурных крыніцах, але й на ўласных экспедыцыйных матэрыялах. Аўтарскі «пачырк» адчуваецца ў тэкстах археалагічна Людмілы Дучыц, фізык паводле першай адукацыі Сяргей Санько пэрыядычна спасылалася на фізічныя і астранамічныя звесткі. Стыль жа этнакультуралогія ўладзімера Лобача добра знаёмы чытачам «НН».

У Беларусі дагэтуль паганствам цікавіліся пераважна этнографы. «Міталагічны слоўнік», са словаў археоляга Эдварда Зайкоўскага, першая сынтэтычная праца такога аб'ёму і ахопу ведаў: ад касмагоніі і пантэону багоў да побытавых рэчаў, увесць свет міталагічны, якім яго і бачылі старажытныя людзі.

Адам Воршыч

Новы Завет у перакладзе Чарняўскага

Беларускі пераклад Новага Завету, зроблены айцом Уладзіславам Чарняўскім, выдала накладам у 3000 асобнікаў Беларускае Біблійнае таварыства. Перакладам Новага Завету з лаціны а.Уладзіслаў займаўся з 1968 г. і на пачатку 80-х скончыў працу. Правы на выданьне ён перадаў Біблійнаму таварыству яшчэ пры жыцці, і ў 2001 г. Падрыхтоўка кнігі заняла яшчэ каля двух гадоў. Вокладка кнігі стылізаваная: з старадаўнім абразом Раства, абгорнутым традыцыйным беларускім ручніком.

Набыць кнігу можна ў Менску, у Біблійным таварыстве (вул.Чыгладзе, 19). Інфармацыю можна таксама атрымаць на сайце таварыства (byebs.11net.com) ці праз т.: 250-39-98.

Гарадзенскія Казюкі

Традыцыйны кірмаш на Казюкі — дзень Святаго Казімера паводле каталіцкага календара, 4 сакавіка — арганізавалі ў Горадні. У гэтым горадзе святых каралявіч Казімер правёў частку свайго жыцця і тут акурат 4 сакавіка 1484 г. памер. Труна з'явілася адпраўленая ў Вільню. А ў Горадні, у Фарным касцёле, захоўваецца абраз сьв.Казімера — апскура Гарадзенскай дыяцэзіі.

Лічылася, што святых Казімер спрыяе майстрам, на яго дзень у ВКЛ прыпадалі першыя высновы кірмашы, найбольш слаўны з якіх — віленскі — праводзіцца да нашых дзён. Па тым, як пойдзе гандаль на Казюкі, варажылі на ўвесь год. У Горадні на Казюкі можна было купіць вырабы з керамікі, скуры, саломкі, мэталу, а таксама пернікі з эвангельскімі цытатамі і адмысловыя галінкі вярбы — «казімеркі».

Прэміі гітарыстам

На X Міжнародным конкурсе гітарыстаў імя Чэслава Драздзецкага, што адбываўся ў Крыніцы пад Кракавам (Польшча), здаў першы прэміі атрымалі беларусы — студэнт I курсу Акадэміі музыкі Павал Кухта і 13-гадовы Ігар Дзедусенка з Маладэчна. Абодва — вучні Яўгена Грыдзюшкі.

Мэрыдыян — сусветная спадчына

Міністарка культуры Фінляндыі Таня Карпэла падала ў ЮНЭСКА хадайніцтва пра ўнясенне ў Сьпіс сусветнай спадчыны 34 пунктаў, якія захаваўся на «мэрыдыяна Струўэ». Заяўкаступіла ад імя Міжнароднай фэдэрацыі землямераў (FIG) і ўрадаў дзесяці краінаў, па тэрыторыі якіх праходзіць мэрыдыян. Мэрыдыян названы ў гонар заснавальніка расейскай Пулкауўскай абсерваторыі акадэміка Вільгельма (Васіля) Струўэ, які правёў замеры гэтага мэрыдыяну ў амаль 300 пунктах ад Дунаю да Паўночнага Ледавітага акіяну ў 1816—1855 г. У Беларусі з 30 пунктаў захаваўся 21 (усе ў Сьпісе гісторыка-культурных каштоўнасьцяў), зь іх пяць названыя ў сьпісе, нападзеным у ЮНЭСКА: вёскі Цюцішкі (Ашмяншчына), Лапаты (Шчучыншчына), Ляскавічы, Шчакоцк і Ашмяншчына (Янаўшчына). Пункты мэрыдыяну пазначаны самітэроўнымі пірамідамі з мэталевых трубаў. Пытаньне пра ўнясенне «мэрыдыяну Струўэ» ў Сьпіс сусветнай спадчыны будзе вырашанае ў чэрвені 2005 г.

Рушдзі ўзначаліў ПЭН

Салман Рушдзі абраны прэзідэнтам Амэрыканскага ПЭН-цэнтру. 59-гадовы пісьменьнік будзе ўзначальваць пісьменьніцкую арганізацыю цягам двух гадоў. 15 гадоў таму іранскі аятала Хамэйні асудзіў яго на сьмерць за раман «Шатанскія вершы». Рушдзі больш за дзесяць гадоў жыў пад аховай брытанскіх спецслужбаў. Толькі ў 1998 г. урад Ірану абвесьціў, што ня мае намеру пераследаваць аўтара «Шатанскіх вершаў». Цяпер Рушдзі жыве ў Нью-Ёрку. Кажы, што на новай пасадзе будзе змагацца за свабоду слова, якая пасля 11 верасня 2001 г. і ў ЗША сутыкнулася з абмежаваньнямі.

Джэймс Бонд асірацеў

У ЗША ў веку 82 гадоў ад раку памерла Дана Броклі — удава прадусара Альбэрта Броклі, прэзідэнтка кампаніі «Danjaq», уладальніца правоў на экранізацыю раманаў пра Джэймса Бонда. Пры Даніным кіраўніцтве кампаніяй былі знятыя тры фільмы паводле раманаў Яна Флемінга. Агента 007 у іх уяваляў Пірэ Брэнсан: «Заўтра не памрэ ніколі», «Цэлага сьвету мала», «Памры, але ня сьнінся». З падачы Даны зьявіўся і першы вообраз Джэймса Бонда, створаны Шонам Конэры. Кабета ўбачыла актара ў іншым фільме і параіла мужу, які акурат шукаў прэзідэнтка на ролію агента 007. Дана Броклі была таксама пісьменьніцай — напісала раманы «Сцэнар забойства» і «Флярында».

АШ; БелаПАН, Газета.ру

ДЗЕ ВАРТА БЫЦЬ

13 сакавіка — «Барух-Эмануэль» Дз.Плакса.
15 сакавіка — «Салямэя».

Опера і балет

11 сакавіка опера «Чароўная флейта» В.-А.Моцарта.
12 сакавіка «Марная перасьцярога»: балет з XVIII стагодзьдзя.

«Казы»

14 сакавіка ў к/з «Менск» грае рок-гурт «The Stokes». Пачатак а 19-й, квітка каштуюць ад 9 да 14 тыс. руб. Інфалінія: (017) 266-76-01, 8-029-653-95-67.

17 сакавіка тамсама адбудзецца вялікі канцэрт групы «Краскі» з прэзэнтнацый новага альбому. Пачатак а 19-й. Квітка ад 9 да 25 тыс. руб.

Залаты век Беларусі

20 сакавіка ў менскім ДК МАЗ (Партызанскі пр., 117а) адбудзецца канцэрт «Залаты век Беларусі». У першым аддзяленьні грае «Стары Олесь», у другім — мюзыкл «Залаты век», створаны да 450-годзьдзя Рэфармацыі ў Беларусі. На сцэне — Мікалай Радзівіл Чорны і іншыя вядомыя асобы нашае гісторыі. Мюзыкл паказваецца другі раз. Пачатак а 18-й.

Рэквізыт «Настасьці Слуцкай»

Касьцюмы і рэквізыт да фільму «Настасьці Слуцкай» выстаўляюцца ў Музеі з гісторыі кіно (Траецкае прадмесце, Багдановіча, 15). На групавых наведаньнях дэманструецца і сам фільм. Выстава працуе да **17 сакавіка**, з 12-й да 18-й, апроч нядзелі.

КІНААФІША

«Аўрора» (253-33-60)
«Амерыканскі пірог-3: вяселье»: **12—14** (пт-ндз) 18.30, 20.30.
«Ншы сьвет»: **12—14** (пт-ндз) 19.00, 21.00.
«Гаспадар мораў: на ўскрайку Зямлі»: **12** (пт) 16.00; **13, 14** (сб, ндз) 13.30 (іл), 16.00.
«У пошуках Нэма»: **12** (пт) 15.00, 17.00; **13, 14** (сб, ндз) 11.00 (іл), 13.00, 15.00, 17.00.

«Берасьце» (272-87-91)
«Чумавая пятніца»: **12** (пт) 16.40, 18.40; **13, 14** (сб, ндз) 13.30 (іл), 18.40.
«Дрэнная хлопцы-2»: **12** (пт) 20.45; **13, 14** (сб, ндз) 15.40, 20.45.

«Кастрычнік» (232-93-25)
«Цяжкасьці перакладу» (прэм'ера): **12** (пт) 16.20, 18.40, 21.00; **13, 14** (сб, ндз) 14.00 (іл), 16.20, 18.40, 21.00.

«Масква» (223-27-10)
«Апошні самурай» (прэм'ера): **12** (пт) 18.30, 21.00; **13** (сб) 13.00, 18.20, 21.00; **14** (ндз) 13.00 (іл), 18.20, 21.00.
«Фаварыт»: **12** (пт) 16.00; **13, 14** (сб, ндз) 15.40.

«Мір» (284-37-71)
«S.W.A.T.: спэцназ гораду анёлаў»: **12—14** (пт-ндз) 16.40, 21.00.
«Дзюплекс»: **12** (пт) 19.00; **13, 14** (сб, ндз) 14.30 (іл), 19.00.
«Старыя»: **12—14** (пт-ндз) 18.20.
«Цыпчак»: **12** (пт) 20.20; **13, 14** (сб, ндз) 16.00, 20.20.

«Перамога» (223-77-66)
«Кармэн»: **12** (пт) 14.45, 18.45; **13, 14** (сб, ндз) 14.45 (іл), 18.45.
«Летуценьнікі»: **12—14** (пт-ндз) 16.30.
«S.W.A.T.: спэцназ гораду анёлаў»: **12—14** (пт-ндз) 21.00.

«Піанер» (227-64-87)
«Мішэль Вальян: прага хуткасці»: **12—14** (пт-ндз) 15.00, 17.00, 19.00, 21.00.

«Цэнтральны» (220-34-16)
«Кармэн»: **12** (пт) 11.00, 18.00, 21.00.
«Апошні самурай» (прэм'ера): **12** (пт) 13.00, 15.50; **13, 14** (сб, ндз) 13.00 (іл), 15.50.

(іл) — ільготны сэанс (сідка 50% для ўсіх глядачоў)
Рэжысёрскія абмежаваньні:
... — дзеці да 16 год не дапускаюцца;
... — дарослым з 18 год.

Юанаму глядачу

«Берасьце»
«Канёк-гарбунок»: **13, 14** (сб, ндз) 12.00.

«Мір»
«Леваковіч перыяд»: **13, 14** (сб, ндз) 13.00.

«Піанер»
«Ну, пачакай!» (вып. №9—14): **13, 14** (сб, ндз) 10.30.
«Варвара-краса, доўгая каса»: **12—14** (пт-ндз) 12.00.
«Кніга джунгляў-2»: **12—14** (пт-ндз) 13.30.

Выставы

З 16 да 18 сакавіка ў Палацы мастацтва (вул.Казлова, 3) пройдзе выстава «Выратавальнікі вачыма дзяцей»: дзіцячыя малюнкi, вырбы, малды, верхы і сачыненні. Уваход вольны.

Да 14 сакавіка працягнецца выстава жывапісу і графікі сучасных мастакоў «Сакавіцкі каты». Паглядзець можна ў Пушкінскай бібліятэцы (вул. Гікала, 4). Тэл.: 236-89-84.

Гуканьне вясны з Жыбулем і Джэці

16 сакавіка кнігарня «Сьветач» (пр. Машэрава, 11) ненадоўга ператворыцца ў Сатурн. «Гуканьне вясны на Сатурне» — так назвала сваю творчую вечарыну паэтычная сям'я Віктара Жыбуля і Джэці (Вера Буралак). Паслядоўнікі Драздовіча працягваюць творы з сваіх новых кніжак — «Дыяфрагма» і «За здаровы лад жыцьця», засьпяваюць песні на свае вершы. Пачатак а 18-й, уваход вольны.

Беларускія мастакі ў Вільні

Выстава Дзьмітрыя Мохавы — сцэнографі, сябра Міжнароднай фэдэрацыі мастакоў — ЮНЭСКА з 2 сакавіка экспануецца ў Музеі тэатру, музыкі і кіно Літвы ў Вільні (былы Радзівілаўскі палац, вул.Вільняўс, 22). На выставе можна ўбачыць мастацкія эскізы дэкарацыі і тэатральныя касьцюмы, фоталікты дэкарацыі і фрагманты спэктакляў і г.д. У мастацкай галерэі Саюзу мастакоў Літвы «Арка» адбываецца міжнародная выстава жывапісу «Магія Ніды». Сярод іншых удзельнікаў — беларускія мастакі Галіна Мамонава, Волга Сазыкіна, Тацяна Бембель, Уладзімер Макароскі, Леанід Мядзведзкі. Абедзьве выставы экспануецца да канца сакавіка.

Фамільныя скарбы

У Нацыянальным музеі гісторыі і культуры (Маркса, 12) да 6 красавіка экспануецца выстава жывапісу і графікі сям'і Івановых «Фамільныя каштоўнасьці». На выставе ёсьць карціны ня толькі бацькоў — Рыгора і Натальі, але й дзяцей — Галіны і Дар'і. Творы пераважна лірычныя — з мноствам казачных персанажаў, музыкаў, вандроўнікаў, агнятаў і львоў, катой і сабак.

А Ф І Ш А

Тэатар імя Янкі Купалы

11 сакавіка — «С.В.» — плястычны спектакль паводле «Вішнёвага саду» А.Чохава.

12 сакавіка — «Кім» А.Дударова.
13 сакавіка — «Згублены рай» А.Курэйчыка.

15 сакавіка — прэм'ера «Я не пакіну цябе...» (рэжысэр — Марыя Захарэвіч, мастацкі кіраўнік — Валеры Раўскі) з народнымі артыстамі Марыяй Захарэвіч і Натальяй Гаідай.

Малая сцэна Купалаўскага

12 сакавіка — мэлядрама паводле Інгмара Бэргмана «Восенская саната».

25 сакавіка 1921 году ў Коўне падчас святкавання 3-й гадавіны абвешчэння незалежнасці БНР быў прадстаўлены новы міністар нацыянальных меншасцяў — 50-гадовы Самуіл Жытлоўскі.

Габрэі ў БНР

Коўна, лістапад 1920 г. Віцэ-міністар замежных справаў Літвы Сымон Разінбаўм ня мог не сымпатызаваць беларусам: ён нарадзіўся ў Пінску, доўгі час жыў і працаваў у Менску, прадстаўляў Менскую губерню ў 1-й Дзяржаўнай думе.

Тыдзень таму, 11 лістапада, ён паставіў свой подпіс на міждзяржаўнай дамоў па між Літвой і Беларускай Народнай Рэспублікай. І вось цяпер проста ня мог адмовіць у ласцы прэм'еру БНР Вацлаву Ластоўскаму, які папрасіў забяспечыць яго некалькімі рэкамэндацыйнымі лістамі. Віцэ-міністар са шчырым сэрцам звярнуўся да свайго ўплывовага знаёмага ў Жэ-нэве:

«Дарагі Ісак Адольфавіч, Я цяпер да Вас на наступнай справе:

Беларускае пытаньне, да якога мы заўсёды ставіліся з усмешкай (як, праўда, у свой час і да літоўскага), пачынае набываць значную рэальнасць. Мая мара пра унію між Літвой і Беларусіяй і, такім чынам, аб'яднаньне ўсяго «літоўскага габрэйства», у габрэйскім сэнсе слова, цяпер як літоўскім, так і беларускім дзеячам не падаецца ўжо хіміярай. Габрэі, як на сутнасць, так і з тактычных меркаваньняў, мусяць мець вліццую сымпатыю да гэтага руху.

Калі мы адмовім у сваіх сымпатых беларусам, нам прывішучь безвыніковасць беларускага руху і мы будзем мець у Беларускім народзе сур'езнага ворага.

Усё сказанае — прадмова да п'янага, зь якім да Вас зьвернецца Беларускае ўрад.

Узброіўшыся дзясяткам такіх лістоў ад вядомых і ўплывовых прадстаўнікоў беларуска-літоўскай габрэйскай супольнасці, Вацлаў Ластоўскі выправіўся на штурм новага бастыёну — сусветнага сіянізму.

Першая спроба была шматаба-

цэнальнай. У Жэ-нэве ў апошні дзень працы сэсіі Лігі Нацыяў беларускай дэлегацыя — Ластоўскі, Ладноў і Цыбікевіч — наведалі Нахума Сакалова і Лео Мошкіна — ўплывовых сіянісцкіх дзеячоў. Тыя паабяцалі беларусам дапамогу і прасілі скантактавацца зь імі пазней у Парыжы.

Такім чынам, адкрываўся новы фронт працы, які патрабаваў адмысловай падрыхтоўкі, спецыфічных сувязяў і кантактаў — таму непазбежна паўстала кадравая праблема. Нехта мусіў заняцца гэтым асобна і спэцыяльна. Пошукі адпаведнай кандыдатуры былі даручаны радніку беларускай місіі ў Бэрліне Давіду Анжштэйну, студэнту, былому менчуку, які меў неабходныя кантакты. Праз тых самых Сакалова і Мошкіна Анжштэйн выйшаў на Хаіма Жытлоўскага — філэзафа, гісторыка і публіцыста, які жыў у Амэрыцы, — і той параў звярнуўся з прапановай да свайго брата Самуіла.

25 сакавіка 1921 г. у Коўне падчас святкавання 3-й гадавіны абвешчэння незалежнасці БНР быў прадстаўлены новы міністар нацыянальных меншасцяў — 50-гадовы Самуіл Жытлоўскі.

Прыняцце на службу прадстаўніка беларускага габрэйства ў якасці міністра нацыянальных меншасцяў не было выпадковым крокам. Яно мела шырэйшы, стра-тэгічны кантэкст. На тым самым святкаванні 3-й гадавіны БНР было абвешчана яшчэ некалькі важных дакументаў, якія надавалі Беларускай Народнай Рэспубліцы статус і даволі арыгінальную перспэктыву.

Ва ўрачыстай адозьве Рады БНР і Рады Народных Міністраў сярэд іншага было сказана:

«Гістарычны шлях быў доўгі і цяжкі. Шмат ахвяраў наклаў

Беларускі Народ на алтарь свабо-ды. Шмат жыўых паляго ў сама-ахвярным змаганні за ічысьце і дабро народу...

Ды ня сам адзін быў Беларускі Народ у сваім змаганні. Побач яго цягнулі і змагаўся другі народ — пракавечны накутнік Народ Жыдоўскі — зь непаміных часоў паліваючы зямлю беларускую сваім потам, сьлязьмі і крывёю.

Жыдоўскі Народ зразумеў ясна, што яму няма чаго какаць ласка-васьці ад сваіх панавальнікаў, што толькі ў змаганні жыды здбудуць правы на жыцьцё і свабоду.

Уразумевшы гэта, жыды падалі прыязную руку сваіму брату ў няшчасці — Народу Беларускаму, дзеля супольнага змаганьня за Незалежнасць, змацаваўшы гэта актам 25 Сакавіка».

У падсумаванні палітычных тэ-зысаў адозва 25 сакавіка 1921 г. абвясціла сувэрэннасць нацыяў беларускай і жыдоўскай ды поўнае аб'яднаньне іх у адзіны дзяржаўны Беларускі Народ.

На той час у сьвеце не было дзяржаваў, дзе б правы габрэяў былі вызначаныя канкрэтна і экспліцытна. БНР стала першай дзяржавай, у якой габрэі прызнаваліся супольнай дзяржаўнай нацыяй. Гэта было замацавана ў афіцыйным акце, падпісаным Радой Народных Міністраў БНР у той самы дзень — 25 сакавіка 1921-га.

Акт гэты меў сем пунктаў:

- 1) Абедзьве сувэрэнныя нацыі — беларуская і жыдоўская — аб'ядноўваюцца, каб разам працаваць для дэмакратычнай рэспублікі, у палітычным жыцьці якой жыды адгрываюць важную ролю.

- 2) Жыды ў межах рэспублікі маюць аднолькавыя палітычныя і рэлігійныя правы.

- 3) Ва ўрадавых установах прымаюцца жыдоўскія чыноўнікі, прапарыйна колькасьці жыдоўскага насельніцтва ў краіне.

- 4) Жыды маюць права на залагоджваньне цывільных спрэчак сваімі судамі.

- 5) Зямля дзеліцца прапарыйна паміж жыдоўскім і астатнім насельніцтвам.

- 6) Абедзьве мовы — беларуская і жыдоўская — маюць роўныя правы. Усе дзяржаўныя паперы, грошы і маркі друкуюцца на гэтых чатырох мовах: беларускай, жыдоўскай, польскай і расейскай.

- 7) Дачыненні грунтуюцца на ўзаемным даверы і ўсялякія спрэчкі мусяць быць пазбегнутыя.

Як зазначыў міністар Жытлоўскі, гэты акт быў беспрэцэдэнтны ў габрэйскай гісторыі за два тысячачгодзьдзі дыяспары.

***

Адрозьніваючы сакавіцкіх урачы-стасцяў міністар Жытлоўскі распачынае напружаную дзейнасьць. Цягам некалькіх месяцаў ён наведвае эўрапейскія сталіцы, дзе сустракаецца бадай што з усімі больш-менш ўплывовымі прадстаўнікамі сіянісцкага руху. Кансультацыі адбываліся ў сьвятае падтрыжкі да 12-га сусьветнага сіянісцкага кангрэсу ў Карлсбадзе.

Галоўнай тэмай кансультацыяў было пашырэнне паграмаў у Беларусі. Падчас польскай акупацыі, акцыі Балаховіча, розных дробных антыбальшавіцкіх паўстаньняў па краі пракацілася крывавае хваля — і ўрад БНР браўся яе спыніць. На гэтым і грунтаваўся разлік знайсці спачуваньне і падтрымку з боку сусьветнага сіянізму.

Дагтуль так і не вядома, ці вы-ступалі Самуіл Жытлоўскі на карлсбадзкім кангрэсе. Захаваўся толькі тэкст ягонага мэмарандуму старшаню кангрэсу доктару Юлі-

юсу Сімону. Паводле мэмарандуму, Урад Беларускай Народнай Рэспублікі праз сваіх прадстаўнікоў на месцах быў гатовы распа-чаць шырокую антыпаграмноую дзейнасьць. Урад, тлумачыў Жытлоўскі, мае ў сваім распарад-жэньні сотні агентаў у кожным пункце з габрэйскім насельніцтвам. Гэтыя людзі — адукаваныя сяляне, усёй душою адданыя ідэі Незалежнай Беларусі, карыстаюцца на месцах беларускім уплывам на сялянскія масы і здолень супрацьпаставіць сваю агітацыю прапагандзе цёмных паграмноных сілаў. Для іх утрыманьня, а таксама для выданьня неабходнай літа-ратуры ўрад прасіў 5 тысячачу фунтаў стэрлінгаў штомесячна і яшчэ 2 тысячы фунтаў аднараза на выдавецкія патрэбы.

***

Спробы Жытлоўскага ды іншых дзеячоў БНР схіліць на свой бок сіяністаў плёну не далі. У сьнежні 1921-га, падводзячы вынік сваёй працы, міністар пісаў: *«Да таго часу, накуль я не пераканаюся, што я для нашай справы нічога зрабіць не магу, я ад яе нізавошта не аддыду. Але я яшчэ ня трачу надзею. Даводзіцца тараніць шмат сьцянаў, і самая цьвёрдая сьцяна — габрэйская».*

Магчыма, сіянісцкія лідэры з асьцярожнасьцю паставіліся да докляраў Беларускага ўраду, прадстаўнікі якога, седзячы ў эмі-грацыі, гаварылі пра свае шырокія ўплывы на Бацькаўшчыне. Магчыма, у гэтыя доклярацыі ня надта верылі і самія беларусы. Як бы там ні было — дзяржавы аднаго народу дзьвюх нацыяў так і не атры-малася. Хто ведае, ці не дала б гэтка этнічная камбінанцыя ў выніку больш жыцьцяздольны і дына-мічны, пасіянарны народ.

Сяргеій Шупа, радзё «Свабода»

Рыгор Барадулін

Працяг. Пачатак у «НН» № 19-46 за 2003 год, 8 за 2004 год

Нарастуць!

Мамы няма. Запісваю песні ад Марушкі. Час ад часу, зрабіўшы перадых у сьпяванні, тлумачыць:

— У кожнай песні свой голас. У кожнай песні свой вывад (як выводзяць, цягнуць). А малыя ўсе адводныя.

Пад канец крэўніца мая як бы суняся й сьце й мяне:

— Пакуль гэтыя песні запішаш, новыя нарастаюць!

Арагайна-жнейная душа верыць у нязводнасць усяго жывога. І песня — яна жывая, яна ж голас шчырае душы.

Безь вянца

Марушка неяк сказала пра новыя формы шлюбу:

— Баба ў Ваўчы к яму прысвоілася: я твая баба.

Ня трэба вянца, абы троху вінца!

Калі ж

Прышла маладзіца ў клуб. Марудныя танцы. Яна ў думках зазначае: «Цягнуць, як жабрака за х...». І чакае, чакае. Ня вытрымала:

— Дык калі ж танцаваць пачнуць?

Бо звыкла да скокаў з папеўкамі:

Ой ты, сіся, не трасіся!
Расступіцеся, шуя, не стагчыце мне х.я!
Упрысядкі прысядаў,
За касмату хватаў,
А за тую касмату
Тры дні сядзеў за хатаю.
Ой, чашы, чашы, чашы за апошнія грашы!
Ні рукі, ні ногі ня мелі спакою.
І рукамі, і нагамі,
І ўсякімі спасабамі.

Скаку-скаку на пальчыках,

Села скулка на яйчыках,

Скаку-скаку на пясе.

Села скулка на п...е!

Ой, ня сам я трасуся,

Мяне чэрці трасуць,

А малыя чарцяняці падкалачаваюць!

Бадай што рытм крыху запавольваўся, калі прыпявалі:

Выхадзіла пані Яні,

Танцавала танцы,

Цалавала пані Яні

Пану Яну яйчы.

Як перадых. Як уздых.

Скакала ўсё, як у нас казалі, хадзіла хада-нём.

Ходзіць хата, ходзіць дол,

Ходзіць на п...е хахол!

Крывічы марудных танцаў не прызнавалі.

Як і каханья.

Ой, ня сам я трасуся,

Мяне чэрці трасуць,

А малыя чарцяняці падкалачаваюць!

Падбочніца

Сяброў па змаганні, аднадумаў называюць падбочнікамі. Плячо ў плячо стаяць, ворагу супраціўляцца.

А напарніцаў, ці паходных жонак, вяльмуюць падбочніцамі. Яны пад бокам, значыць, блізка, а ня збоку прыпёку. Хоць ня толькі бок прыпэкаюць.

Бок — важная часціца ў чалавека. І дабра ў бок жадаюць, і праклёны шлюць. Бокам завуць і старану: «У сваім баку і дым грошч, а ў чужым і сонца халоднае».

Затое падбочніца й печ, і гробку замяніць, нават хатнюю жонку. Ні з ёй, ні на ёй не зармерзьнеш. Бо запытаецца:

Ці ты хвор, ці нядуж,

Ці якое ліха?

Я кручуся, шавялюся,

А ты ляжыш ціха.

Як пры Мікалаю

Са школы знаёмы нам дзед Талаш. Невядома, наколькі Якуб Колас дадаў яму да характару, наколькі надабраў.

Адно зразумела, што ня мог ён надта быць за савецкую ўладу, бо гаспадаром быў у палескім варьянце.

Распавядалі пасьяля.

Дзед падчас вайны паслалі на нейкі маскоўскі завод абмільзаваць сілы, агітаваць. Нешта казаў, нешта прыгадваў. І раптам пытаньне:

— А скажыце, як будзе пры камунізме?

Адказ канкрэтны:

— Як пры Мікалаю, толькі без калхозаў.

Болей дзед агітаатарам не працаваў.

Пакуль той камунізм, дык ад сацыялізму хоць што трэба было атрымаць. З паршывай авечкі хоць воўны кузлак.

Панамарэнка, кіраўнік партызанскага руху на Беларусі (кіраваў з Масквы), выклікаў дзед і спытаўся, што ён хоча.

не так і засталася неадказаным. Доўга думаць буду ды так і не аджаку...

Цяплей...

Граматыка ўжывае дыктатуру ўніфікацыі, аднолькавасці, сталага месца жыхарства слова ў форме. А жывая мова няк ня хоча зьмірыцца, падпарадкавацца дысцыпліне. І тое, што граматыка лічыць адхіленьнямі ад нормы, мае болей першароднасці.

Да прыкладу, мне цяплей ад такога нязвычайна для іншых гучанья фразы: *з гэтай парой збіраюцца на вальчобнікі ісьці*.

Змалку ведаў і чуў, што трэба *схадзіць вады, схадзіць хлеба, а не на ваду, на хлеб*.

Літаратурнай мове пісьменьнікамі, якія жывую мову чулі мала ці забыліся, навазляў жаўцом узяты з расійскай выраз *пайсьці на ры-*

З запазухі

Дзед папрасіў:

— Дай мне такую зорачку, як у Казловага. Казлоў быў ўзнагароджаны зоркай Савецкага Саюзу за партызаненне.

Панамарэнка з сумам заначаў, што цяпер з золатам тугавата, пасьяля вайны будзе відаць...

Тады ўвесь партыйны й асабліва гэбісцкі актыў хадзіў у скураных палітонах. Нездарма ж іх называлі скуралупамі.

Панамарэнка, каб загладзіць недарэчнасць з зоркай, як у Казловага, зноў пытаецца ў дзед, ці ня хоча ён скураны палітон. Талаш згаджаецца. Тады апошняе пытаньне, якое даўжыні скураное ахінала мусіць быць.

Дзед пачынае паказваць рукой за калена, ніжэй, ніжэй і шкрабе даланёю па падлозе. Загад пашыць дакладна такое даўжыні. І Панамарэнка й світа ў думках усміхаюцца, як жа ў такім палітоне дзед хадзіць будзе.

Праз нейкі час убачылі Талаша ў караценькім, піжоністым напаўпалітончыку. Дзед улавіў здзіўленьня позірк і патлумачыў:

— Адрэзаў лішніцу дый на халвыя й перады прадаў.

Гаспадар перамог хрэстаматыйнага змагага. Дый у сьветлае заўтра ў кароткім ісьці зручнай, крысьсе ног ня путае.

Пытаньне

Сустрэча ў беларускай гімназіі ў Ляхавічах. Усё па-беларуску. Як бы ў сваю школу вярнуўся. Расчуліўся, як бы гэта рэзітэцыя разьвіганьня.

Пытаньняў задавалася шмат. І раптам адно: — Што б Вы хацелі жадаць сабе самому? Нешта адказаў, нешта казаў. Але пытань-

не так і засталася неадказаным. Доўга думаць буду ды так і не аджаку...

баку. Нават не патурбаваліся калькаваць. А мне гучыць крывацкае, маміна *пайсьці на рыбу*. Гэта зь сьвой даўніны, калі рыба была магутная, калі яе было багата. Як бы пайсьці на бойку. Таксама *пайсьці ў грыбы, пайсьці ў ягады*. Значыць, іх густа, іх амаль глыбока. Як у лес, дзе згубіцца можна. Як некалі.

Запомніцца кожнаму й такая вушацкая форма: *на гармонік іграў, на іскрынку іграў, на ўсе рукі малець быў*.

Адлік часу

Рост дзяцей вызначалі проста. Ставілі да дзьвярнога вушака й рабілі накрэсьліні над макаўкай.

І рост дзяцей таксама вызначалі. Толькі ўжо дзень каля вушака ня ставілі. Яшчэ на маёй памяці вушацкія вяскоўцы дый месцачкоўцы казалі:

— Вырас дзень, сонца ўжо ў дзьве ляхі...

Ад гароду — асноўнага кармільца, ад ягоных лехаў (градак) ішоў адлік часу. І ён быў дакладны, бо лучыў неба зь зямлёю.

Вымярэнне

Маладзіца сумна зазначае: — Да камуністаў рака была ў два расты, а цяпер — вераб'ю па калена.

І глыбіня вызначаная, і час акрэсьлены. Мяне зацікавіла, як вымяралі глыбіню. Ці адзін становіўся босымі нагамі на дно ракі, а другі — яму на плечы і рукі выцягваў?

Магутныя былі нашыя продкі, трывалыя й кемлівыя. Мы, як вераб'і тых, ім на зьмену прыляцелі толькі чыркаць...

Новая прычоска

У Вушачу зь Менску прыхехала фіфа ўзначаліць журы конкурсу мастацкай самадзейнасці. На галаве як ня стог. Валасы сабраныя ў хвост.

Мой сваяк Пятрок, які аб'ехаў на машыне сьвет з прысьветкам, адразу назваў учасаньне: «конь тужыцца».

Надта ж перадавала гэная прычоска намаганьне...

Праз злучок

На слупе аб'ява: «Прадаецца новы кілім». Хтосьці чарніламі праз злучок дапісаў: сама-лёт. Ляці ды не хачу! Толькі куды?

Апіска

У аўтаркі было: дайшоў да белага калення. Наборшчык набраў: да белага калена. Гэта гарачэй і сподзеву болей.

Трывалы падмурак

Маладзёны вязучь калясачку зь першынам. У нагах у малага падручнікі. Банькі здаюць залікі, экзамэны.

Малы нагамі ўпіраецца ў трывалы падмурак. Веды — надзейны пункт апоры!

Ліст

Вясна хацела пашлаць ліст лету. Абмакнула сьцябіліну ў блакіт і размашчым пачырккам пачала пісаць на палёх.

Лета як не да восені расчытвала словы васількоў. Аж вочы сталі васільковымі.

Неакрэсьленая дакладнасць

Маці глядзіць на сына, які дзень з ночку шукае рыфмы, нагой рытм адбівае. Сама сабе: цабоўрак яснага розуму пры смутнай галаве.

Рэцэнзіі будуць потым. Магчыма...

Пры выкананьні...

Міліцыянт сядзіць у туалце супраць ЦК. Служыцелька зазірае, бо задужа шмат галасоў. Аж гэта ўключана рацыя. Пры выкананьні службовых абавязкаў і ў туалце пастух парадку драмаць права ня мае. Лычкі, як тое лыка, здэзерці могуць.

Прыдаўся

Нарач. Задажджыла. Пастухі ў нэйлінавых насавах. У аднаго ў рудэ піянерскі горан. Хоць тут прыдаўся. Бо час адпьянеруся. Праўда, у адной каровы чырвоны гальштук. Як у старшай піянерважатай...

Чувак

Калы тэатральна-мастацкага інстытуту мазаця. Нядзелны вечар. Нэгр без чаргі проціць цыгарэты. Хлопец ляжае яго па плячы:

— Не нахабнічай. Ты хто? Адкуль?

— Беларусь! — безуважліва нэгр. Бярэ цыгарэты і да хлопца, што рабіў яму заўвагу:

— Чувак.

Не навязалі...

Бабка прыхахла дамоў у вёску й бядуе: — Я ж была ў горадзе. Там усе машыны навязаны. А майго дурня не навязалі, дык ён і разбіў машыну.

Бабка й не падумала, што й думкі стараноца навязваць. Як думкі на прывазі, уладзе спайкайней...

Рады

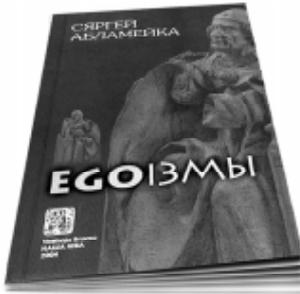
З раёнаў, з вёсак бацькоў, сваякоў вязучу у пырк, бо й там, і ў горадзе дзеткі адвыклі ад жывога. А старым зразумелыя й кот, і конь, і нават пацук. І яны рады за іх здольнасці. У жывацінаў магі не сынтэзаваліся...

Дзе?

Малая ў вечаровым тралейбусе: — Не хачу, каб пёмна. Дзе сгоньня?

Маці тлумачыць, што сьняня ўжо ня будзе, будзе толькі заўтра.

Малая маўчыць. Маўчыць тралейбус. Пытаньне болей чым дарослае. Хутчэй пераросла. Самое сябе перарасло.

Сяргей Абламейка «Егоізмы»

У Вільні выйшла новая кніга з сэрыі «Вострая Брама» выдавецтва «Наша Ніва».

Гэта — універсальная кніга чалавечай (хрысціянскай, але ня толькі) маралі, побыту і жыццёвай мудрасці, якая ахоплівае ці ня ўсе бакі людзкага існавання. Не звязаныя на ўяўную даступнасць, кнігу трэба чытаць нетаропка, з розумам, асэнсоўваючы кожны паварот лёгкі прапанаванага афарызму. Тады ён адкрывае вам ва ўсёй глыбіні свае мудрасці. Сабраныя ў кнізе сэнтэнцыі ў большыні сваёй пазбаўленыя спрошчанай павучальнасці, сумнеўнай науковасці, выкладзеныя даступна для разумення, добрай беларускай мовай. У прамежках між імі яны як бы запрашаюць чытача да роздуму ў паўзах, часам, можа, не выключачычы нязгоды ў высновах ці фармулёўках.

Маральны погляд аўтара, часам бязьлітасны да чалавечай экзистэнцыі, можа нават шакаваць. Тое абгрунтавана, калі мець на ўвазе перахаты грамадствам час і набыты ім досвед.

Васіль Быкаў (з прадмовы да кнігі)

Адказы на крыжаванку з №9

Па гарызанталі: 4. Абэртон. 9. Базавы. 10. Тэорыя. 11. Санта. 12. Азіят. 13. Кафля. 18. Масло. 20. Амэтыст. 21. Імідж. 22. Бандэроль. 23. Андалосія. 25. Шагал. 27. Амбіцыя. 28. Манат. 32. Лухта. 33. Купец. 34. Голуб. 36. Вярста. 37. Імшара. 38. Малітва.

Па вертыкалі: 1. Абрэс. 2. Арганаўты. 3. Аорта. 5. Вакзал. 6. Хамак. 7. Колас. 8. Дып-лём. 14. Сабатаж. 15. Эмблема. 16. Эсэнцыя. 17. Адбітак. 19. Араэл. 21. Іслам. 24. Мігалёгія. 26. Акуляр. 29. Алегра. 30. Атоса. 31. Лукша. 34. Гамак. 35. Бітва.

In memoriam Міхась Навумовіч

4 сакавіка ў Вільне пад Парыжам абарвалася жыццё сьляннага сына Беларусі Міхася Навумовіча — мастака, скульптара і выкладчыка, сябра Рады Згуртавання беларусаў свету. Ён стаў ля вытокаў стварэння беларускай незалежнай арганізацыі моладзі ў Францыі, быў рэдактарам яе друкаванага органу — часопісу «Моладзь». Да апошняга часу быў старшанём Саюзу беларусаў Францыі «Хаўрус» — найстарэйшай з дзейных дыяспарных арганізацый.

Апошнія паўгоду жыцця Міхась Навумовіч актыўна працаваў над успамінамі да кнігі «Месяца выдання — Парыж», якая ўключае агляд бачын часопісу «Моладзь» за 1948—54 г. Кніга падрыхтаваная да выдання. На жаль, Міхась Навумовіч не пабачыў яе.

Сябры ўправы МГА «ЗБС «Бацькаўшчына»

ПРИВАТНЫЯ АБВЕСТКІ

18 сакавіка, на Дзень сьвятога Патрыка, на гістаку БДУ (вул.Кірава, 28) адбудзецца абмеркаваньне на тэму «Разумьне вольнасьці ў мэнталітэце ірляндаў і беларусаў». Запрашаем усіх ахвотных. Пачатак а 18-й.

КАНТАКТЫ

Шаноўная пані! Я чакаю ад Вас ліст, каб ведаць пра Вас. Шаноўны пан. А/с 39, 222160, Жодзіна «Загародзьдзе». Заходнепалескае навуковае таварыства зьбіраецца, каб ушанаваць 60-годзьдзе з дня нараджэньня праф.Вярэніка. 16 сакавіка а 18.15 па адрасе: вул. Казлова, 7-101 (код пад'езду 101), Менск

КНІГІ

Багаты выбар кніжных рарытэтаў, навучальныя дапаможнікі, часопісы, слоўнікі, відэа, аўдыё, CD, значкі, шаўроны, кашулі, календары на Румянцава, 13 (ТБМ): панядзелак—пятніца (13.30—19.00), ля Лінгвістычнага ўнівэрсытэту

Кнігі — поштай. Новыя CD: «NRM» «Spravazdača 1994—2004. Gold» — Віктар Шалкевіч «За сто крокаў ад Вострае Брэмы, альбо Геаграфія ВКЛі ваколіцаў». Тэл.: (029) 643-57-33

Кнігі — поштай. Новыя: Язэл Лёсік «Збор твораў 1921—1930», Андрэй Хадановіч «Лісты з-пад коўдур», «Славосіе №2/2004, Сакрат Яновіч «Пад знакам Арла і Пагоні», Мікола Ермаловіч «Беларускае дзяржава Алікае княства Літоўскае». Т.: (029) 643-57-33, e-mail: exhibis@tut.by

Кнігі — поштай. Замалювальны каталог: поштай — н/с 333, 220050, Менск; e-mail: exhibis@tut.by; Internet: http://www.knihi.net; тэл.: (029) 643-57-33

ПРАЦА

Рок-гурт шукае бас-гітарыста (узровень не ніжэйшы за сярэдні) з асабістым інструментам і творчым жаданьнем. Т.: (029) 778-34-22 (Дзіма), 222-72-64 (Каця), belman@tut.by

Аэраграфія, мастацкі рослік аўтамашын (нанясенне малюнку), маб. тэлефону і г.д. Т.:(029) 757-38-30, Аляксандар або Аляксей

Мастацкі рослік сьцен, дэвярэй, аздабленьне памшаньняў, фрэскі, графікі і г.д. Т.: (029) 755-19-49, Сяргей Якасна выканаюць пісьмовыя працы па беларускай гісторыі, літаратуры і мове. Зьвяртацца загада. Т.: 235-18-72. Юрась (пасья 17-й)

Праца альбо дадатковы заробак для цікаўных, актыўных, ініцыятыўных, амбітных. Т.: (029) 766-12-79. Зьмітрый Вядзеньне бухгалтэрыі, цэнаўтварэньне, бізнэс-планы на роднай мове. Т.: (029) 687-83-72. Юрась

Працу/супрацоўніцтва шукае мужчына 26 год; камп'ютар, сувязь, мовы, пасьведчаньне ІП. Т.: 213-18-77. Аляксандар

ВЕРШ НА КУПОНАХ

Верш ад Ганны для безнадзейна хворае Марыны, але і для ўсіх

Не люблю анікога, бо Кахаю усіх; не жадаю нічога — маю больш за усіх.

Будзе тое, што Будзе, будзе Неба і Зямля, будуць роўнымі людзі, які і Неба і Зямля.

Узялята да Неба, бо хаджу па зямлі і ня маю патрэбы ў славалюбстве зямлі.

Я сказаў мав многа, шмат скажаць не магу. Мо стаю ля Парогу... Мо ўсе мы — на Шляху...

Запрашаем на падарожжа

14 сакавіка (нядзеля) па маршруце: Менск — Ракаў — Пяршай — Падневічы — Івянец — Дзераўная — Акіньчыцы (музей Якуба Коласа) — Новы Сьвержань — Стоўпцы — Менск. 26—29 сакавіка — у Львове. Тэл. 232-54-58, 622-57-20 (Зьміцер); 264-12-38, 776-24-35 (Павал).

Як вылічыць крата

ФЭЛЬЕТОН

Пераход сотні лукамоўцаў у Баранавічах на бок «зуброў» сьведчыць пра тое, што ў шэрагах афіцыйных структураў дзейнічае цэлае павучыньне апазыцыйных кратаў.

З 1943 г., калі ўласаўская брыгада Гіль-Радзіёнава кагалам перайшла на бок партызанаў, Беларусь ня бачыла такой буйной дэманстрацыі палітычнай здрады. Апазыцыйнэры не хаваюць, што гэта толькі пачатак: БРСМ нашіпгаваны іх агентамі, як 81-ы нумар аўтобуса пасажырамі ў гадзіну пік.

Хоць «зубры» прыпісваюць сабе ідэю паюцца людзькі і тэхнічныя рэсурсы БРСМ, капірайт тут належыць трацістам. З 30-х гадоў адпеты 4-га Інтэрнацыяналу практыкуюць «інтэрз» — уступаюць у шэрагі партый і арганізацый, захопліваюць там кантроль або чэрпаюць адтуль кадры. Інтэрз прывнё ім шыкоўныя вынікі.

Што там сто лукамоўцаў! У 50-я гады французскія трацісты наклалі лапу на графсаюз «Force Ouvrière», створаны на гранты ЦРУ для барацьбы з камуністычным СГТ. На радзіме «Бітлз» яны двойчы зводзілі да сябе ўсю маладзёжку лейбарыстаў: у 70-я гэта зрабіла Workers Revolutionary Party, у 80-я — група «Militant».

Эфэктыўнасьць тактыкі інтэрзму ставіць баронаў БРСМ у пікантную позу. Як вылічыць агентуру ворага? Сакратарка, якая нонстоп рубіцца ў «касынку», — хто яна: эскапільная дура або агентка «Зубра» пад нікам «доктар Пляйшнэр»?

Лепей за ўсё было б узброіць кожную філію БРСМ дэтэктарам хлусьні. Праца апарата пабудавана на тым, што, кажучы хлусьню, чуваю адчувае псыхалогічны дыскамфорт, а хітрадупная машына гэта фіксуе. Мінусы ж — па-першае, палову дэтэктараў сапрунць, па-другое, яшчэ агент Філіб ведаў, як падмануць робота. Каб не было дыскамфорту, перад тэстам трэба прыняць сто грам.

Наўрад ці дапаможа і анкета з падкавыртыстымі пытаньнямі кшталту: «Ці пражывалі ў 1990—96 г. вашы бацькі ў выбарных акругах, у якіх перамагалі кандыдаты ад БНФ?»

Пэрспэктыўны мэтэд — эліксыр праўды. Пасья прыняцця амброзіі (шырка або алькаголь) сьвядомасьць асобы прытупляецца і зь яе вузнаў праўда-матка. У мэтэд эканоміі патрыётаў можна гэтаваць звычайным чарнілам — у крамах ёсьць бырло пад назвай «Ісьціна».

Пазьтыў: паколькі ў апазыцыйнэраў чацьверты тост «за снайпэра», агент абавязкова праколяца. Нэгатыў: запой структуры і зрыў турніру «Залатая шайба» на прызы прэзідэнта.

Лепш за ўсё БРСМаўцам выкарыстаць рапарт Рэя Андрэгіла. Рэй быў спэцагентам М6, якога інфільтравалі ў «Militant» з заданьнем высветліць, як працуе інтэрсты. Як піша 007, гаюўная зброя «трацісцкіх кратаў» — нудота. Скажам, вы агент Севярынца, якому даручана прывесці на базе БРСМ «Шоў Беларучыны». Для гэтага на паседжанні ячэйкі трэба нудотна і доўга бухцець пра тое, які сьветлыя пэрспэктывы чакаюць нас у кантэксце апошняга прагону ППРБ. Паралізаваныя нудотай «левыя» звальваюць або дрыхнуць, пакуль вы зь сябрамі прымасце патрэбную рэзалюцыю.

Рэзюмэ для Арды: сапраўдны фанат у БРСМ ня той, хто пяць разоў на дзень робіць намаз у кірунку Маркса, 38, а той, хто абьякава ставіцца да сяброўства ў Саюзе. Прапануйце сябру бясплатна прапацаваць на будоўлі Нацыянальнай бібліятэкі. Калі члз аджака: «Ты што, абкуруўся?» — або пакажа даведку аб тым, што Аябаліт забараніў яму гарбаціцца на суботніках БРСМ, — гэта свой чалавек, патрыёт. Калі пабяжыць па лапаты — гэта крот.

Заўжды Ваш,

Лёлік Ушкін

27 сакавіка К/з «Мінск» 19⁰⁰ Гэмы істэрывалы сукоўны муўтавы прэкт

я нарадзіўся тут

Н.Р.М., КРЫВІ, ПАЛАЦ, З. ВАЙЦЮШКЕВІЧ, А. ПАМІДРАУ і інш.

21 сакавіка запрашаем на экскурсію «Гістарычны Пінск».

Праграма туры: **Пінск:** капліца XVII ст.; Варварынская царква; палац Бутрымовіча; касцёл Карла Бармея; манастыр францішканцаў; касцёл Ушэска VIII ст.; жылля забудова, касцёл Божаі Маці, манастыр езуітаў; сядаіба, драўляная царква XIX ст.; музэй гораду; **Косава:** палац; сядзіба Касьцюшкаў; **Парча:** парк Скірмунтаў. Кошт — 18 000 р. для дзяцей і 21 000 р. для дарослых. Тэлефануйце: 8-029-755-03-70, 222-88-61, 222-88-76 (ф).

ПАШТОВАЯ СКРЫНКА

Тутэйшаму з Горадні. Гутарка на тое і ёсьць, каб чытач мог сам разабарацца, што за чалавек перад ім. Гэта і зь Сяргеем Міхалком. Неабавязкова яго стаўленьне да алькаголю ці траганкі мусіць супадаць з рэдакцыйнай пазыцыяй. Ён — вядомы арыст, асоба, якую цяжка ігнараваць. Пачытаўшы ж яго развагі, кожны можа скласьці пра чалавека самастойнае ўражаньне і зрабіць свае высновы. Вы пагарачыліся. **Аляксее Ш. зь Менску.** На жаль, ня маем на гэта сродак цяпер.

КОШТЫ

На платныя прыватныя абвесткі (для прыватных асобаў) на старонку 16 рэкламныя рэканцы: да 20 слоў (тэкставы модуль) — 2100 руб., за кожны наступны 20 слоў (тэкставы модуль) — 2100 руб. Аформленая абвестка з улікам кошту арыгінал-макету за 1 кв. см. — 360 руб.

Наша Ніва

незалежная газета

заснаваная ў 1906, адноўленая ў 1991

гаюўныя рэдактары «Нашай Нівы»: З. Вольскі (1906), А. Уласаў (1906—1914), Янка Купала (1914—1915), А. Луцкевіч, У. Зямляроўскі (1920), С. Дубавец (1991—2000).

сакратарка рэдакцыі Наста Бахчанская
гаюўны рэдактар Андрэй Дынько
выпусковы рэдактар Арцём Лява
карэктар Сяргей Пётрыкевіч
карэктарка Галіна Рабянкова
нам. гаюўная рэдактарка Андрэй Скурко
тэхнічны рэдактар Андрэй Чык
выдавец і заснавальнік Фонд выдання газэты «Наша Ніва»

АДРАС ДЛЯ ДОПІСАЎ: 220050, Менск, а/с 537
Tel/fax: (017) 284-73-29, 8-029-613-32-32, 8-029-707-73-29.
E-mail: nn@promedia.by
On-line: www.nn.by

© НАША НИВА. Сьпасылка на «Нашу Ніву» абавязковая. 8 палос фарматам А2, 4 друк. арк. Друкарня РПТ «Выдавецтва «Беларускі Дом друку», Менск, пр. Скарыны, 79. Рэдакцыя ня мае адказнасьці за змест рэкламных абвестак. Кошт сьвабодна. Пасьлявадаць аб рэгістрацыі пэрыядычнага выданьня № 581 ад 4 ліпеня 2002 г., выданае Міністэрствам інфармацыі Рэспублікі Беларусь. Юрыдычны адрас: г. Менск, вул. Калетарная, 20а, п. 2а. Р/р 3015212000012 у МГД ААТ «Белінвестбанк», Менск, код 764. Наклад 3535. Газэта выдаецца 48 разоў на год. Нумар падлісаны ў друк 22.00 10.03.2004. Замова № 1466. Рэдакцыйны адрас: Менск, Калетарная, 20а/2а

Наша Ніва КУПОН БЯСПЛАТНАЙ ПРИВАТНАЙ АБВЕСТКІ

Запоўніце гэты купон, і мы надаркуем Ваш абвестку (ня больш за 15 слоў) бясплатна. А/с 537, 220050, Менск.

Тэкст _____

Імя і прозьвішча _____

Адрас, тэлефон _____